

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Valdemaro Sliževskio,
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
studijų šakos studento

Magistro darbas

Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1240–1795 m.

Vadovas: prof. dr. Jevgenij Machovenko

Recenzentė: lekt. dr. Laura Paškevičienė

Vilnius

2018

TURINYS

ĮVADAS	2
1. Teisinės sistemos teisėkūros posistemė ir teisėkūros standartų užuomazgos	6
2. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1240–1387 m.	10
2. 1. Centrinis lygmuo	10
2. 2. Vietinis lygmuo	13
3. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1387–1529 m.	15
3. 1. Centrinis lygmuo	15
3. 2. Vietinis lygmuo	20
4. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1529–1569 m.	23
4. 1. Centrinis lygmuo	23
4. 2. Vietinis lygmuo	26
5. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1569–1791 m.	29
5. 1. ATR teisėkūros posistemė	29
5. 2. LDK teisėkūros posistemė	32
6. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1791–1795 m.	34
6. 1. Centrinis lygmuo	34
6. 2. Vietinis lygmuo	37
IŠVADOS	39
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	40
SANTRAUKA (lietuvių kalba)	44
SUMMARY (anglų kalba).....	45

IVADAS

Lietuvos teisėkūros posistemės 1240–1795 m. analizė yra aktuali tiek teisės teorijai, tiek praktikai. Temos aktualumas teisės teorijai pasireiškia tuo, kad istorinių teisėkūros aspektų tyrimas sudaro sąlygas geriau suprasti teisėkūros posistemės raidos dėsninumus ir visos teisinės sistemos funkcionavimą. Teisės istorijos požiūriu svarbu yra tai, kad praeityje veikę teisės institutai ir reiškiniai yra tiriami ne atsietai, o kaip sistema. Sąsajų nustatymas tarp teisėkūros posistemės elementų padeda išsamiau pažinti egzistavusią teisinę tikrovę. Praktikai ši tema yra aktuali tuo, kad suteikia galimybę pažinti Lietuvos teisėkūrai būdingas vystymosi tendencijas. Sisteminiis požiūris į praeitį padeda nustatyti, kurie sprendimai teisėkūros organizavimo srityje labiau atitinka istoriškai susiklosčiusius teisėkūros standartus.

Šio darbo tikslas yra apibūdinti Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemės 1240–1795 m. bruožus.

Siekiant darbo tikslo, keliami sekantys uždaviniai. Pirma, išanalizuoti teisėkūros posistemės elementus ir apibrėžti teisėkūros standartus. Antra, apibūdinti teisėkūros subjektus, veikusius 1240–1795 m. Trečia, ištirti teisėkūros procedūras, taikytas nagrinėjamu laikotarpiu. Ketvirta, aptarti teisės šaltinius, galiojusius 1240–1795 m. Penkta, išanalizuoti teisės sisteminią 1240–1795 m. Šešta, išnagrinėti teisėkūros posistemės elementų specifiką centriniame ir vietos lygmenyje. Septinta, nustatyti, kokių teisėkūros standartų užuomazgos buvo būdingos Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemei nagrinėjamu laikotarpiu. Šie uždaviniai pasirinkti dėl to, kad jie padeda pateikti išsamesnę seniau egzistavusios teisėkūros posistemės analizę. Nagrinėtinas laikotarpis darbe suskirstomas į penkis etapus. Tai daroma tam, kad būtų galima pateikti nuoseklią Lietuvos teisėkūros posistemės raidos viziją ir akcentuoti svarbiausius jos pokyčius. Pirmiausiai analizuojami 1240–1387 m. Po to atkreipiamas dėmesys į 1387–1529 m. teisėkūros posistemę. Tada žvelgiama į 1529–1569 m. įvykusius pokyčius. Sekantis laikotarpis yra 1569–1791 m. Paskui tiriami reikšmingiausi 1791–1795 m. aspektai.

Darbo objektas yra Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1240–1795 m. 1240 m. galima sieti su Lietuvos valstybingumo pradžia, o 1795 m. žymi trečiąjį Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) padalijimą. Darbe bus tiriami pagrindiniai nagrinėjamo laikotarpio teisėkūros subjektai, svarbiausios teisėkūros procedūros, tuo metu vyravę teisės šaltiniai ir esminiai teisės sisteminimo bruožai. Be to, bus stengiamasi apibūdinti šių elementų ypatumus centriniame ir vietiniame lygmenyje. Šie lygmenys išskiriami dėl

to, kad Lietuvoje teisėkūrą vykdė ne tik valstybės valdymo institucijos, bet ir savavaldūs subjektai. Analizuojant 1569–1791 m. bus atskirai nagrinėjamos ATR ir LDK teisėkūros posistemės, nes joms buvo būdingi tam tikri skirtumai. Teismų veikla, nors ji ir yra susijusi su teisės kūrimu, darbe neaptariama, nes teismai priklauso jurisdikcijos posistemei. Taip pat reikėtų pabrėžti, kad nebus išsamiai tiriamas aptariamų teisės šaltinių turinys. Be to, doktrinos kaip teisės šaltinio ypatumai irgi nebus nagrinėjami, nes jos vaidmuo buvo tik pagalbinis. Svarbu pastebėti, kad darbe atskleidžiama teisėkūros standartų esmė. Tai daroma tuo tikslu, kad būtų galima atlikti kokybinę teisėkūros elementų analizę. Ji pasireiškia tuo, kad darbe bandoma nustatyti, kurių teisėkūros standartų užuomazgos buvo būdingos teisėkūros posistemei nagrinėjamu laikotarpiu. Kokybinė analizė naudinga tuo, kad padeda identifikuoti tam tikrus teisėkūros posistemės raidos dėsningumus. Tad darbo hipotezė yra tai, kad Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemei 1240–1795 m. buvo būdingos teisėkūros standartų užuomazgos.

Šiame darbe panaudoti kritinės analizės, indukcijos ir mintinio modeliavimo metodai. Šalia bendrųjų mokslo metodų taikomi kalbinis, sisteminis, istorinis ir teleologinis teisės aiškinimo metodai. Kritinės analizės metodo taikymas pasireiškė tuo, kad buvo tiriamos literatūroje pateiktos nuomonės apie konkrečių teisėkūros posistemės elementų specifiką. Be to, buvo siekiama įvertinti šių elementų bruožų atitikimą teisėkūros standartams ir taip išvelgti teisėkūros standartų užuomazgas. Indukcija buvo svarbi tada, kai, remiantis atskiromis žiniomis apie tam tikrą reiškinį, buvo siekiama pateikti nuoseklų to reiškinio raidos vaizdą. Mintinio modeliavimo metodo pritaikymas pasireiškė tuo, kad buvo kuriamas teisėkūros standartų teorinis modelis. Kalbinis metodas padėjo atskleisti raštu perteiktų teisės nuostatų prasmę. Čia galima paminėti 1492 m. privilegijos, Lietuvos Statuto, 1573 m. Henriko artikulų ir 1791 m. Valdymo įstatymo formuluočių analizę. Sisteminio metodo taikymas pasireiškė tuo, kad buvo nagrinėjamos teisės nuostatų, apibrėžiančių teisėkūros subjektų statusą, tarpusavio sąsajos ir buvo siekiama pateikti teisėkūros posistemės kaip elementų visumos vaizdą. Tiriamų teisinių institutų ir reiškinų raida buvo aptariama vadovaujantis istoriniu metodu. Teleologiniu metodu buvo nustatomi teisės nuostatų tikslai. Jis pritaikytas tiriant 1492 m. privilegijos nuostatas.

Darbo originalumas pasireiškia keliais aspektais. Pirma, darbe bus tiriama Lietuvos teisėkūros posistemės istorija. Teorinis teisėkūros posistemės modelis teisės istorijos tyrimams buvo pritaikytas J. Machovenko darbe „Teisės istorija“¹. Magistro darbo naujumas šiame kontekste pasireiškia tuo, kad jame stengiamasi atskleisti būtent Lietuvos teisėkūros posistemės specifiką. Antra, darbe dėmesys skiriamas tokiems klausimams

---

¹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013.

kaip teisėkūros procedūros ir teisės sisteminimas. Teisėkūros procedūros buvo aptariamoms mokslininkų, kurie nagrinėjo teisėkūros subjektus, darbuose². Tačiau šiuose tyrimuose analizuojami tik tam tikri jų aspektai. Tuo tarpu magistro darbe teisės kūrimo proceso eiga aprašoma nuosekliai. Pažymėtina, kad kitų autorių tyrimuose³ teisės sisteminimo klausimas dažniausiai siejamas su teisės šaltiniais ir plačiau neaptiriamas. Tad magistro darbo išskirtinumas pasireiškia tuo, kad darbe stengiamasi nustatyti, kuriuo istoriniu laikotarpiu teisės sisteminimas turėjo inkorporavimo, kompiliavimo, konsolidavimo ar kodifikavimo bruožų. Trečia, darbe stengiamasi nustatyti teisėkūros standartų užuomazgas ir taip įvertinti teisėkūros posistemės pokyčių kokybę. Reikėtų pastebėti, kad tam tikri teisėkūros posistemės kokybiniai pokyčiai nagrinėjami laikotarpiu jau buvo mokslininkų⁴ aptariami. Magistro darbas šiame kontekste išsiskiria tuo, kad darbe tiriami kokybinių transformacijų problematika, susijusi su pasikeitimais teisėkūros subjektų, teisėkūros procedūrų ir teisės sisteminimo srityje.

Teisinės sistemos teisėkūros posistemės esmę padėjo atskleisti J. Galginaičio straipsnio „Teisinė sistema ir jos pagrindinės subsystemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas“ analizė. Sudarant teisėkūros standartų modelį, reikšmingas buvo V. Šlapkausko straipsnis „Sociologinė pagalba šiuolaikinės visuomenės teisėkūros subjektui“, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto mokslininkų monografija „Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990“, S. Arlausko ir A. Šenavičiaus straipsnis „Teisės normų galiojimas, efektyvumas ir demokratinė teisėkūra“ bei D. Beinoravičiaus straipsnis „Įstatymų sisteminimas – įstatymų leidybos kokybės tendencija“. Pagrindiniai aptariamo istorinio laikotarpio bruožai atskleidžiami remiantis J. Machovenko darbu „Teisės istorija“. Tiriant centrinius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) teisėkūros subjektus buvo remiamasi R. Petrausko straipsniais „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a.“ ir „Ankstyvosios valstybinės struktūros Lietuvoje XIII amžiuje–XV amžiaus pradžioje“. Taip pat buvo vadovaujamosi A. Šenavičiaus straipsniu „Ikkrikščioniškos Lietuvos visuomenės teisės bruožai“ ir J.

---

² PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3; VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.). Iš *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008; MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999; ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000.

³ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000; ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53.

⁴ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.

Machovenko straipsniu „Modernieji valstybės konstituciniai pamatai bendravalstybinėse LDK privilegijose“. Tuo tarpu centrinių ATR teisėkūros subjektų analizė buvo atliekama remiantis Z. Kiaupos, J. Kiaupienės ir A. Kuncevičiaus darbu „Lietuvos istorija iki 1795 metų“ bei A. Vasiliausko studija „Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.)“. Paminėti šaltiniai buvo pasirinkti dėl to, kad juose pakankamai nuosekliai aptariamas valstybės valdymo institucijų funkcionavimas ir raida. Be to, jie padėjo atskleisti tam tikrus teisėkūros procedūrų požymius. Vietos lygmenyje egzistavusių teisėkūros subjektų ir teisėkūros procedūrų tyrimui reikšminga buvo J. Machovenko monografija „Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)“ ir A. Zakrzewski darbas „Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki“. Šių šaltinių pasirinkimą lėmė tai, kad juose ganėtinai detaliai apibūdinami vietos valdymo bei savivaldos aspektai. Taip pat šie autoriai tam tikra apimtimi analizuoja vietinių teisėkūros procedūrų specifiką. Nagrinėjamo laikotarpio teisės šaltinių ir teisės sisteminimo bruožų aptarimas buvo atliekamas remiantis J. Machovenko darbu „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai“, A. Šenavičiaus straipsniu „Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje“ ir mokslininkų kolektyvo darbu „Lietuvos teisės istorija“. Pasirinkti šiuos šaltinius paskatino tai, kad juose pateikiamas išsamus tuometinių teisės šaltinių apibūdinimas ir atkreipiamas dėmesys į tam tikrus teisės sisteminimo aspektus.

1. Teisinės sistemos teisėkūros posistemė ir teisėkūros standartų užuomazgos

Teisinė sistema – tai visuma tarpusavyje susijusių ir iš vidaus suderintų teisinių priemonių, kuriomis veikiama visuomeniniai santykiai. Kadangi teisė yra siejama su priverstinės tvarkos sukūrimu, ginčų sprendimu ir doktrina, vadinasi galima išskirti tris teisinės sistemos posistemas: teisėkūrą, jurisdikciją ir jurisprudenciją⁵.

Šiame darbe bus analizuojama teisėkūros posistemė. Jos paskirtis – kurti, keisti, panaikinti arba papildyti teisės normas. Šią posistemę sudaro tokie elementai: teisėkūros subjektai, teisėkūros procedūros, teisės šaltiniai ir teisės normų sisteminimas⁶. Manytina, kad reikėtų trumpai aptarti pagrindinius šių elementų aspektus.

Teisėkūros subjektais yra visuomenė, jos nariai ir jų kolektyvai, vienas iš kurių yra valstybė⁷. Be to, teisėkūros subjektu galima laikyti teismą. Tiriant teisę kuriančią instituciją, reikėtų atkreipti dėmesį į pagrindinius tos institucijos struktūros, formavimo ir funkcijų aspektus⁸. Teisėkūros procedūra – tai visuma veiksmų, kurie yra būtini, kad teisės šaltinis būtų sukurtas. Teisės šaltiniai yra teisės normų išorinės formos: teisinis paprotys, norminė sutartis, teisinis precedentas, norminis teisės aktas ir mokslo doktrina. Jos atsiradavo paeiliui, prisilaikant tam tikrų vidinių teisės raidos dėsnių, ilgai būdavo lygiavertės ir vėliau sudarydavo hierarchinę sistemą⁹. Atliekant teisės šaltinių tyrimą, darbo autoriaus manymu, svarbu yra aptarti jų paskirtį. Be to, reikėtų atkreipti dėmesį į teisės šaltinių galiojimą asmenims ir erdvėje. Teisės normų sisteminimas gali pasireikšti kaip inkorporavimas, kompiliavimas, konsolidavimas ar kodifikavimas¹⁰. Inkorporavimas reiškia teisės normų jungimą nekeičiant jų turinio¹¹. Kompiliavimą galima apibūdinti kaip teisės normų surinkimą, kai daromi tik tam tikri turinio pakeitimai¹². Konsolidavimas suponuoja daugelio teisės normų, reguliuojančių tą pačią socialinių santykių sritį, sujungimą į vieną apibendrintą teisės aktą. Teisės normų turinys nėra keičiamas¹³. Kodifikavimas – tai procesas, kurio metu platų visuomeninių santykių ratą

---

⁵ GALGINAITIS, J. Teisinė sistema ir jos pagrindinės sistemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas. *Teisė*, 2002, t. 44, p. 34–36.

⁶ *ibid.*, p. 36–37.

⁷ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 22–23.

⁸ SINKEVIČIUS, V. *Lietuvos parlamento teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 17–18.

⁹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 21.

¹⁰ *ibid.*, p. 142.

¹¹ LANKAUSKAS, M. Teisės aktų kodifikavimo prielaidos Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2011, nr. 4 (74), p. 54.

¹² *ibid.*, p. 69.

¹³ LANKAUSKAS, M. Teisės aktų kodifikavimo prielaidos Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2011, nr. 4 (74), p. 54–55.

reglamentuojančios teisės normos sistemiškai išdėstomos viename teisės akte¹⁴. Kodifikavimu siekiama teisinę medžiagą suaktualinti ir padaryti patogia naudotis¹⁵. Svarbu pažymėti, kad aptartą teisėkūros posistemės struktūrą įmanoma išvelgti tiek egzistuojančiose, tiek kadaise egzistavusiose teisinėse sistemose¹⁶.

Toliau reikėtų atkreipti dėmesį į nagrinėjamo laikotarpio specifiką. Tuo tikslu reikėtų trumpai aptarti Lietuvos teisės istorijos periodizaciją. Mokslininkai išskiria paprotinės teisės ir rašytinės teisės laikotarpius. Pirmasis etapas trunka nuo Lietuvos valstybės atsiradimo iki 1387 m., o antrasis – nuo 1387 m. iki mūsų dienų. Rašytinės teisės laikai gali būti skirstomi į privilegijų teisės laikotarpį, kuris trunka nuo 1387 m. iki 1529 m. ir statutinės teisės laikotarpį, trunkantį nuo 1529 m. iki mūsų laikų¹⁷. Šios periodizacijos kriterijus yra teisės šaltinis. Tuo tarpu teisės normų turinio charakteristika leidžia kiekvieną laikotarpį apibūdinti kaip tam tikro teisės tipo egzistavimo periodą. Iki 1387 m. veikianti teisė įvardinama kaip senovės tipo teisė, kuriai būdinga tai, kad elgesio taisyklės yra bendros visiems tam tikros teritorijos gyventojams. 1387–1918 m. yra viduramžių teisės laikotarpis, kuris pasižymi tuo, kad tam tikrų luomų nariams suteikiamos ypatingos teisės, o kitų luomų nariams skiriamos ypatingos pareigos. Nuo 1918 m. prasideda moderniosios teisės etapas¹⁸.

Darbo autoriaus manymu, tiriant teisėkūros posistemės raidą svarbu yra atsižvelgti į jos elementų pasikeitimus ir įvertinti šių pasikeitimų kokybę. Teisėkūros posistemės struktūrinių dalių bruožų atskleidimas padeda suprasti teisėkūros posistemės funkcionavimo specifiką konkrečiu istoriniu momentu. Tačiau vien jų esmės atskleidimas nėra pakankamas tam, kad būtų galima suvokti istorinių pokyčių dėsninumus ir svarbą. Kokybinė analizė, t. y. teisėkūros standartų užuomazgų identifikavimas nagrinėjamu laikotarpiu, sudaro sąlygas atlikti išsamesnį Lietuvos teisėkūros posistemės tyrimą. Čia galima kelti klausimą dėl to, kokie standartai turėtų būti pasirinkti. Be to, galima suabejoti teiginiu, kad istorinės teisinės sistemos kokybę koku nors būdu įmanoma pamatuoti. Darbo autorius siūlo pirmiausiai aptarti antrą problemą.

Literatūroje nurodoma, kad galiojusios teisės kritika būtų korektiška tik žvelgiant į ją amžininko akimis. Kartu pabrėžiama tai, kad diskusija dėl teisės išsivystymo lygio yra pagrįsta. Keičiantis žmonių poreikiams, keičiasi ir teisė. Sudėtingesnius naujus

¹⁴ LANKAUSKAS, M. Teisės aktų kodifikavimo prielaidos Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2011, nr. 4 (74), p. 90.

¹⁵ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 82.

¹⁶ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 22.

¹⁷ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 27–28.

¹⁸ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 35–37.

uždavinius sprendžianti teisė yra aukštesnio lygio¹⁹. Tam, kad būtų galima suprasti istorines teises transformacijas ir išvelgti visuomenės daromus žingsnius link aukštesnio lygio teisės, reikėtų turėti tam tikrus orientyrus. Autoriaus nuomone, tokiais orientyrais Lietuvos teisėkūros posistemės raidos kontekste galėtų būti teisėkūros standartai.

Gvildenant standartų turinio problemą, reikėtų atsižvelgti į įstatymų leidybos principus bei teisės sisteminimo naudą. Literatūroje aprašomi skirtingi įstatymų leidybos principai²⁰. Darbo autoriaus manymu, tiriant teisėkūros posistemę, reikšmingiausi yra šie: konstitucinis principas ir priešingų interesų derinimo principas. Iš šių nuostatų išplaukiantys reikalavimai yra pakankamai bendri. Dėl šios priežasties minėtus principus galima taikyti ne tik įstatymų leidybos srityje, bet ir teisėkūroje. Toliau bus atskleidžiama šių principų esmė.

Konstitucinis principas reiškia, kad reguliavimas turi turėti šaknis pagrindinėse konstitucijos nuostatose, kurios remiasi visuomenės istorinėmis vertybių sistemomis²¹. Vakarų teisės tradicijoje svarbiausios konstitucinės vertybės galėtų būti laikomos šios: teisės viešpatavimas, demokratija ir žmogaus teisės. Jos jungia siauresnės apimties principus²². Teisėkūros posistemės aptarimo atveju, manytina, kad svarbiausia yra atkreipti dėmesį į tam tikrus valdžių padalijimo, tautos suvereniteto, rinkimų ir parlamentarizmo elementus. Valdžių padalijimo principas suponuoja įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžios atskyrimą ir jų bendradarbiavimą²³. Teisėkūros aspektų analizei reikšmingas yra įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios santykis. Be to, šis principas numato skirtingų viešosios valdžios padalijimo lygmenų buvimą, pavyzdžiui, vietinis ir centrinis. Tautos suvereniteto principo veikimas pasireiškia tuo, kad pilietinės bendruomenės nariai turi teisę dalyvauti viešojo valdymo procese. Rinkimų idėja suponuoja piliečių lygias teises rinkti savo atstovus į viešojo valdymo institucijas. Parlamentarizmo principo esmę sudaro keli aspektai. Pirma, parlamentas veikia kaip tautos atstovybė. Antra, parlamentui skiriama ypatinga vieta valdžios institucijų sąraangoje, nes ten vyksta pagrindiniai debatai visuomenės gyvenimo klausimais ir priimami įstatymai. Trečia, tautos atstovas turi laisvą mandatą. Ketvirta,

---

¹⁹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 40.

²⁰ ŠLAPKAUSKAS, V. Sociologinė pagalba šiuolaikinės visuomenės teisėkūros subjektui. Iš *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 134–135.

²¹ *ibid.*, p. 134.

²² VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 30–31.

²³ *ibid.*, p. 38.

parlamentas atlieka vykdomosios valdžios kontrolę²⁴. Paminėti konstitucinių vertybių elementai gali būti suprantami kaip nuo Antikos iki šių laikų tebetrunkačios Vakarų teisinės tradicijos kontinuitetas²⁵. Todėl galima teigti, kad ir nagrinėjamu laikotarpiu Lietuvos politinė bendruomenė rodė pagarbą tų vertybių užuomazgoms. Tai leidžia konstitucinį principą laikyti teisėkūros standartu ir vertinti, ar teisėkūros subjektų reguliavimas atspindėjo šio principo užuomazgas.

Kitas teisėkūros standartas yra priešingų interesų derinimo principas. Jis išreiškia mintį, kad turi būti sukurti skirtingų interesų derinimo mechanizmai²⁶. Mokslininkai akcentuoja tai, kad teisėkūros procedūros, pagrįstos galimybe ieškoti konsensuso dėl pamatinių visuomenės interesų, yra pažangios teisėkūros bruožas²⁷. Dėl šios priežasties priešingų interesų derinimo principo apraiškų identifikavimas leidžia konstatuoti aukštesnę teisėkūros procedūrų kokybę.

Teisėkūros standartams reikėtų priskirti ir siekį susisteminti teisę, nes teisės sisteminimas yra procesas, kurio metu nuo teisės aktų kiekybės pereinama prie kokybės²⁸. Pažangiausiu teisės sisteminimo būdu galima laikyti kodifikavimą, nes jis daro teisę aiškesne ir stiprina socialinę tvarką²⁹. Kadangi pirmieji sisteminimo bandymai vyko senovėje ir tęsėsi viduramžiais³⁰, vadinasi Lietuvoje aptariamam laikotarpiu tam tikros teisės sisteminimo siekio užuomazgos irgi galėjo egzistuoti. Tad teisės sisteminimo siekio apraiškų atradimas galėtų padėti tirti teisės sisteminimo kokybę.

Taigi teisinės sistemos teisėkūros posistemę sudaro keturi elementai: teisėkūros subjektai, teisėkūros procedūros, teisės šaltiniai ir teisės normų sisteminimas. Išsamiau išnagrinėti istorinę šių elementų specifiką leidžia teisėkūros standartų užuomazgų identifikavimas. Teisėkūros standartai apima konstitucinį principą, priešingų interesų derinimo principą ir siekį turėti susistemintą teisę.

---

²⁴ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 38–51.

²⁵ VAIČAITIS, V. A. Šiuolaikinio konstitucionalizmo samprata. *Teisė*, 2017, t. 104, p. 95.

²⁶ ŠLAPKAUSKAS, V. Sociologinė pagalba šiuolaikinės visuomenės teisėkūros subjektui. Iš *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 135.

²⁷ ARLAUSKAS, S.; ir ŠENAVIČIUS, A. Teisės normų galiojimas, efektyvumas ir demokratinė teisėkūra. Iš *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012, p. 85–90.

²⁸ BEINORAVIČIUS, D. Įstatymų sisteminimas – įstatymų leidybos kokybės tendencija. Iš *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 170.

²⁹ *ibid.*, p. 165.

³⁰ LANKAUSKAS, M. Teisės aktų kodifikavimo prielaidos Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2011, nr. 4 (74), p. 69.

2. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1240–1387 m.

2. 1. Centrinis lygmuo

1240 m. Lietuvos visuomenė jau turėjo ganėtinai organizuotą centrinę viešąją valdžią³¹. Lietuvos žemės buvo suvienytos ir turėjo vieną valdovą³². Todėl su šia data galima sieti valstybingumo genezę. 1253 m. Lietuva tapo karalyste³³. Tuo metu valstybę įsmeino jos valdovas³⁴. Iš to seka, kad įgaliojimai teisėkūros srityje priklausė tiek visuomenei, tiek valdovui. Todėl iki pat 1387 m. LDK teisinius santykius lėmė visuomenės kuriamos taisyklės ir Didžiojo kunigaikščio valia³⁵. 1387 m. žymi Lietuvos integraciją į Vakarų teisinę erdvę³⁶. Tai suponavo pokyčius teisėkūroje.

Pradedant tirti centrinius teisėkūros subjektus, svarbu yra pažvelgti į visuomenę. Visuomenėje formuodavosi elgesio taisyklės, kurios tapdavo teisiniais papročiais³⁷. Kadangi teisiniais papročiais buvo reguliuojama didelė socialinių santykių grupė³⁸, vadinasi visuomenės įgaliojimai teisėkūroje buvo labai platūs. Darbo autoriaus nuomone, visuomenei priklausanti teisės normų kūrimo funkcija iš esmės reiškė tai, kad bendruomenės nariai galėjo dalyvauti viešųjų klausimų sprendime. Tai leidžia kalbėti apie tam tikras senovės teisei būdingas tautos suvereniteto principo užuomazgas.

Kitas teisėkūros subjektas yra valdovas. Lietuvos valdovai turėjo Didžiojo kunigaikščio titulą, o nuo 1253 m. iki 1263 m. Lietuvą valdė Karalius³⁹. Valdovo teisės ir pareigos pereinavo paveldėjimo keliu⁴⁰. Pastebėtina, kad valdovas irgi turėjo pakankamai plačią kompetenciją teisėkūros srityje. Jis kūrė karalių teisę leisdamas labai įvairius aktus, skirtus įvairiems subjektams⁴¹.

Karalystės laikotarpiu šalia valdovo egzistavo ir jo kviečiama taryba. Ją sudarė du monarcho sūnūs ir artimas patarėjas. Ši institucija padėdavo spręsti politinius klausimus. Didžiųjų kunigaikščių laikais taryba irgi veikė. Tačiau jos sudėtis jau buvo platesnė. Į pasitarimus, esant valdovo šaukimui, atvykdavo žemesnieji kunigaikščiai ir kariuomenės

³¹ ŠAPOKA, A. *Lietuvos istorija*. Kaunas: Šviesa, 1938, p. 48–53.

³² GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. I tomas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999, p. 46–47.

³³ ŠAPOKA, A. *Lietuvos istorija*. Kaunas: Šviesa, 1938, p. 48–53.

³⁴ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 73.

³⁵ ŠENAVIČIUS, A. Ikikrikščioniškos Lietuvos visuomenės teisės bruožai. *Istorija*, 2002, nr. 52, p. 17.

³⁶ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 39.

³⁷ *ibid.*, p. 56.

³⁸ ŠENAVIČIUS, A. Ikikrikščioniškos Lietuvos visuomenės teisės bruožai. *Istorija*, 2002, nr. 52, p. 16.

³⁹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 281.

⁴⁰ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 126.

⁴¹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 282.

vadai. Taryba patardavo Didžiajam kunigaikščiui krašto valdymo reikalais⁴². Įdomu tai, kad XIV a. atsiranda dvi organizacinės tarybos formos – mažoji ir didžioji taryba. Mažosios tarybos sudėtis nebuvo apibrėžta. Ją galėjo sudaryti įvairūs valdovo dvare reziduojantys žmonės. Tuo tarpu į didžiąją tarybą įėjo didikai, kurie buvo kviečiami tada, kai reikėjo priimti svarbiausius sprendimus⁴³.

Kitas klausimas, kurį svarbu aptarti, yra teisėkūros procedūros. Paprotinių teisės normų kūrimo procedūra nebuvo formalizuota. Jos susiklostė gyvenimo praktikoje⁴⁴. Pastebėtina, kad papročių formavimosi ištakos siekia gentinės visuomenės laikus. Kažkada kažkas pradėjo tam tikrais atvejais veikti tam tikru būdu. Tai dar nebuvo paprotys, bet vėliau, jeigu toks elgesys pasirodydavo tinkamas, ir kiti genties nariai tokiais pačiais atvejais pradėdavo elgtis taip pat. Čia didelę reikšmę turėjo genties viršūnės, kuri buvo pavyzdys kitiems genties nariams, elgesys. Toks elgesio modelis tapdavo socialine norma, o jos išorine forma buvo paprotys. Kai viešosios valdžios institucijos paprotį pripažindavo, jis tapdavo teisiniu papročiu⁴⁵. Kitaip atrodė iš valstybės valios kylančių normų kūrimas. Manytina, kad Lietuvos valdovui priklausė teisėkūros iniciatyvos ir visai valstybei reikšmingų sprendimų priėmimo teisė, nes tik valdovas buvo susietas su kiekvienu politinės tautos nariu⁴⁶. Tuo tarpu sprendimų svarstymas ir jų paskelbimas vyko dalyvaujant tarybai⁴⁷. Aptariamam laikotarpiu valdovo teisėkūros rezultatu buvo viešosios norminės sutartys. Jų sudarymo procedūra apėmė kelias stadijas. Pirma, suinteresuota šalis siūsdavo savo atstovus pas kitos šalies atstovus tartis dėl tolesnių santykių. Antra, po pirminių kontaktų veiksmų iniciatorius siūsdavo savo atstovus vesti derybas su kita šalimi. Trečia, po derybų grįžę pasiuntiniai pranešdavo apie susitarimus. Ketvirta, veiksmų iniciatorius išduodavo susitarimus patvirtinantį raštą ir pažadėdavo jų laikytis. Penkta, sudarytos sutarties tekstas buvo paskelbiamas viešai⁴⁸.

Aptariamam laikotarpiu buvo plačiai taikomi teisiniai papročiai. Teisinis paprotys – tai viešosios valdžios institucijų pripažinta elgesio taisyklė, susiformavusi visuomenėje ilgą laiką ir daug kartų kartojantis tam tikram elgesiui⁴⁹. Teisinių papročių paskirtis – reguliuoti įvairius visuomeninius santykius. Jiems turėjo paklusti visi Lietuvos gyventojai. Svarbu pabrėžti, kad besikeičiančios gyvenimiškos aplinkybės nulemdavo

⁴² ŠENAVIČIUS, A. Ikirikščioniškos Lietuvos visuomenės teisės bruožai. *Istorija*, 2002, nr. 52, p. 15–16.

⁴³ PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauskas.htm> .

⁴⁴ JABLONSKIS, K. *Istorija ir jos šaltiniai*. Vilnius: Mokslas, 1979, p. 175.

⁴⁵ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 56–57.

⁴⁶ *ibid.*, p. 272.

⁴⁷ ŠENAVIČIUS, A. Ikirikščioniškos Lietuvos visuomenės teisės bruožai. *Istorija*, 2002, nr. 52, p. 15–16.

⁴⁸ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 70.

⁴⁹ *ibid.*, p. 56.

paprotinių teisės normų kitimą⁵⁰. Kiekvieną kartą, kai reikėdavo pasiremti papročiu, jis būdavo aiškinamas apeliuojant ne tik į atmintį, bet ir turint galvoje aktualius poreikius⁵¹. Todėl teisiniai papročiai pasižymėjo gyvybingumu ir jais buvo remiamasi greta kitų teisės šaltinių. Pažymėtina, kad senovės teisinėse sistemose, taip pat ir Lietuvoje, galiojo viešosios norminės sutartys. Šių sutarčių paskirtis buvo reguliuoti santykius, susijusius su bendru visuomenės interesu. Jos būdavo orientuotos tiek į vidaus, tiek į tarptautinio pobūdžio klausimų sprendimą⁵². Kitas teisės šaltinis buvo teismo precedentas. Precedentu laikoma sprendimo motyvuojamojoje dalyje teisėjo suformuluota bendra elgesio taisyklė arba išaiškinta jau egzistuojanti teisės norma. Jo atsiradimas Lietuvos teisinėje sistemoje sietinas su tuo, kad teismai taip interpretuodavo paprotines normas, kad jos tiktų naujiems visuomenės poreikiams tenkinti⁵³. Vadinasi precedentai buvo skirti tam, kad būtų išsaugotas paprotinių teisės normų aiškinimas. Manytina, kad šie teisės šaltiniai turėjo saistantį pobūdį visų Lietuvos gyventojų atžvilgiu.

Nagrinėjamu laikotarpiu įvairiose šalyse egzistavo paprotinių teisės normų rinkiniai. K. Jablonskis teigė, kad Lietuvoje tokie rinkiniai irgi buvo, tik jie neišliko. Tačiau nei tiesioginių, nei netiesioginių jų egzistavimo įrodymų nebuvo rasta. Tad galima teigti, kad tokių rinkinių nebuvo. Apie Lietuvoje taikytą paprotinę teisę galima spręsti pagal analogiją, pavyzdžiui, su prūsų genties paprotine teise. Turiningiausias jos užrašas yra 1340 m. Pamedės teisynas⁵⁴. Viešosios norminės sutartys, panašiai kaip ir kitose šalyse, buvo saugomos be tikslo jas sisteminti⁵⁵. Panaši situacija susiklostė ir teismų precedentų atveju. Tad teisės sisteminimo siekis nebuvo palaikomas.

Taigi 1240–1387 m. teisę kūrė visuomenė ir valdovas. Visuomenės kuriamos normos kildavo iš praktikos. Tuo tarpu valdovo valia kuriamų normų formavimo procese dalyvavo taryba. Teisėkūros rezultatu buvo teisiniai papročiai, viešosios norminės sutartys ir teismo precedentai. Teisė nebuvo sisteminama. Tuometinėje teisėkūroje galima įžvelgti tautos suvereniteto principo užuomazgą.

---

⁵⁰ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos teisinės kultūros ištakos. Iš *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 69–72.

⁵¹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 84.

⁵² *ibid.*, p. 66–67.

⁵³ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 98–99.

⁵⁴ *ibid.*, p. 58.

⁵⁵ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 68.

2. 2. Vietinis lygmuo

Lietuvoje vietiniame lygmenyje nagrinėjamu laikotarpiu teisėkūrą vykdė keli subjektai. Panašiai kaip ir centriniam lygmenyje, teisę galėjo kurti visuomenė. Tuo tarpu kiti vietiniai teisėkūros subjektai – tai viešosios valdžios institucijos. Kalbant apie viešąją valdžią, reikėtų atskirai aptarti vietinį valdymą ir vietos savivaldą.

Vietiniam valdymui svarbu yra tai, kad XIII a. Lietuvoje egzistavo dalinės kunigaikštystės. Jas valdė valdovo skiriami daliniai kunigaikščiai⁵⁶. Manytina, kad jų funkcijos buvo iš esmės panašios į anksčiau valdžiusių savarankiškų kunigaikščių funkcijas, t. y. jiems priklausė įgaliojimai krašto gynybos ir ūkinių reikalų tvarkymo srityse⁵⁷. Pažymėtina, kad kunigaikštystės nebuvo vieninteliai teritorinės organizacijos vienetai, nes tuo metu egzistavo ir apylinkės. Jose valdžia priklausė karių renkamam vadui. Vado teisėkūros įgaliojimai apėmė karo reikalų sritį⁵⁸. Be to, nuo XIV a. pradžios Lietuvoje buvo steigiami valsčiai. Šios teritorinės struktūros priešakyje stovėjo Didžiojo kunigaikščio skiriamas tijųnas. Jo kompetencijai priklausė ūkinių reikalų tvarkymas. Tačiau tokio pobūdžio administracinė sistema nebuvo apėmusi visos šalies teritorijos. Pirmuosius bandymus kurti vieningą pareigybių sistemą galima aptikti XIV a. antroje pusėje. Tuo metu vietoj apylinkių pradėta formuoti apygardas, kuriose valdžią turėjo valdovo paskirti pareigūnai – seniūnai. Vėliau seniūno valdomus teritorinius vienetus pradėta vadinti seniūnijomis. Pastebėtina, kad urėdų prerogatyvos nebuvo aiškiai reglamentuotos⁵⁹. Viena vertus, jie turėjo plačią diskreciją vykdyti teisėkūrą savo valia. Kita vertus, pareigūnų sprendimai neturėjo prieštarauti paprotinės teisės normoms. Darbo autoriaus nuomone, ši valdymo sistema, pasižyminti ganėtinai didele įvairove, nelėmė anarchijos. Priešingai, ji sudarė sąlygas plėstis tautos suvereniteto idėjos elementams. Šios idėjos užuomazgas atspindėjo ir savivaldos institucijos – večės – veikla. Į jas susirinkdavo vietiniai gyventojai. Večės kompetencija teisėkūros srityje pasireiškė tuo, kad ji turėjo teisę tartis su daliniu kunigaikščiu dėl valdymo sąlygų⁶⁰. Aptarti večės įgaliojimai ir Didžiojo kunigaikščio urėdų pareiga nepažeisti vietos papročių leidžia kalbėti apie valdžių padalijimo tarp centrinių ir vietinių institucijų ištakas.

---

⁵⁶ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 15–16.

⁵⁷ ŠAPOKA, A. *Lietuvos istorija*. Kaunas: Šviesa, 1938, p. 32–33.

⁵⁸ *ibid.*, p. 48.

⁵⁹ PETRAUSKAS, R. Ankstyvosios valstybinės struktūros Lietuvoje XIII amžiuje–XV amžiaus pradžioje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, nr. 16, p. 23–25.

⁶⁰ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 16–17.

Teisėkūros procedūros vietiniame lygmenyje pasižymėjo įvairove. Daliniai kunigaikščiai svarbiausius klausimus svarstė su taryba, sudaryta iš dvariškių⁶¹. Todėl manytina, kad kitose teisėkūros procedūros stadijose daliniai kunigaikščiai veikė savarankiškai. Seniūnai ir tijūnai visuose teisėkūros procedūros etapuose irgi veikė savo nuožiūra. Tačiau tam tikrais atvejais jie turėjo apsvarstyti sprendimus su Didžiojo kunigaikščio atstovais⁶². Šiose teisėkūros procedūrose, darbo autoriaus manymu, neatsispaudė priešingų interesų derinimo principo užuomazgų, nes teisėkūros procese buvo daugiausia paisoma valdovo interesų. Kitaip situacija atrodė savivaldos institucijose. Tikėtina, kad į večę susirinkę gyventojai galėjo siūlyti įvairias lokalių klausimų sprendimo alternatyvas, jas kartu apsvarstyti, pasirinkti tinkamą ir savo sprendimą paskelbti. Todėl galima teigti, kad večės teisėkūros procedūra rėmėsi priešingų interesų derinimo principo elementais.

Įvairiose LDK vietose galiojo skirtingi papročiai⁶³. Manytina, kad viešoji valdžia šiuos papročius sankcionuodavo ir jie tapdavo teisiniais, nes Lietuvos valdovai stengėsi nekeisti tų elgesio standartų, kuriuos konkrečios bendruomenės nuo seno puoselėjo. Lokaliame lygmenyje buvo sudaromos ir viešosios norminės sutartys. Jas sudarydavo večės su daliniais kunigaikščiais⁶⁴. Reikėtų pastebėti, kad vietiniame lygmenyje teisės sisteminimo darbai nevyko.

Apibendrinant galima teigti, kad vietiniame lygmenyje 1240–1387 m. teisėkūrą vykdė visuomenė, daliniai kunigaikščiai, valdovo pareigūnai bei večės. Vietinio valdymo institucijų taikytos teisėkūros procedūros nenumatė vietos gyventojų dalyvavimo. Tačiau gyventojai turėjo įgaliojimus savivaldos institucijų teisėkūroje. Buvo taikomi teisiniai papročiai ir viešosios norminės sutartys. Teisės normų sisteminimas nevyko. Teisėkūroje galima išvelgti valdžių padalijimo, tautos suvereniteto ir priešingų interesų derinimo principų elementų.

---

⁶¹ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 15.

⁶² PETRAUSKAS, R. Ankstyvosios valstybinės struktūros Lietuvoje XIII amžiuje–XV amžiaus pradžioje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, nr. 16, p. 24.

⁶³ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos teisinės kultūros ištakos. Iš *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 83.

⁶⁴ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 16–17.

3. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1387–1529 m.

3. 1. Centrinis lygmuo

1387 m. prasideda luominės visuomenės kūrimas, pereinama prie rašytinės teisės ir atsiranda vakarietiški miestai⁶⁵. Teisėkūros požiūriu svarbu yra tai, kad LDK politinę tautą sudarė tik bajorija⁶⁶. 1529 m. – tai visuminio kodifikavimo pradžia, kuri siejama su Pirmojo Lietuvos Statuto įsigaliojimu⁶⁷.

Minėta, kad viduramžių laikotarpiu plačius įgaliojimus teisėkūroje turėjo valdovas. Aptariamam istoriniu etapu įvyko valdovo valdžios perėjimo tvarkos pokyčiai. Horodlės sutartyje numatyta bajorų teisė rinkti Didįjį kunigaikštį⁶⁸. Ši nuostata byloja apie kitų subjektų galimybę daryti įtaką valstybinio lygio sprendimams bei iliustruoja rinkimų principo apraiškas. Nors Didžiojo kunigaikščio kompetencija buvo plati, bet tai nesudarė prielaidų įsigalėti vienvaldystei. Mokslininkai net pastebi priešingas tendencijas, nes to meto LDK formuojasi absoliutinės monarchijos nykimo prielaidos. Tą liudija valdovo valdžios skaidimasis. Tam darė įtaką stiprėjanti Didžiojo kunigaikščio taryba, kuri transformavosi į Ponų tarybą, ir seimo užuomazgų atsiradimas⁶⁹. Norint suvokti Didžiojo kunigaikščio tarybos ir bajorų seimų vaidmenį teisėkūroje, reikėtų pažvelgti į jų raidą 1387–1529 m.

Didžiojo kunigaikščio tarybos pokyčiai pasireiškė tuo, kad buvo įvestas nuolatinių tarėjų institutas. Jų pareiga buvo atlikti Didžiojo kunigaikščio pavedimus. Valdovas tarėjus skirdavo iš savo dvariškių⁷⁰.

Šalia valdovą lydincios tarybos egzistavo ir platesnis didikų suvažiavimas. Jis buvo šaukiamas nereguliariai. Jo pagrindine funkcija galima laikyti dalyvavimą svarbesnių sprendimų priėmimo⁷¹.

Valdovo tarybos ir suvažiavimų veikla pasikeitė po 1447 m., kai Lietuvos Didysis kunigaikštis tapo Lenkijos valdovu. Kadangi valdovas nuolat nerezidavo LDK, vadinasi Didžiojo kunigaikščio tarybai teko spręsti daug naujų uždavinių. Tokia padėtis skatino

⁶⁵ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 39–40.

⁶⁶ *ibid.*, p. 282.

⁶⁷ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 28.

⁶⁸ VAICAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 94.

⁶⁹ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 126–127.

⁷⁰ PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauskas.htm> .

⁷¹ *ibid.*

tarybos institucionalizaciją Ponų tarybos forma⁷². Ponų tarybą sudarė stambiujų didikų, bažnyčios hierarchų ir aukštųjų valstybės pareigūnų atstovai⁷³. Galima kalbėti apie orientacinį 60 asmenų dalyvavimą jos veikloje⁷⁴. Reikėtų pažymėti, kad Ponų tarybos nariai buvo skiriami. Ilgainiui be Ponų tarybos nebebuvo galima rinkti mokesčių, skelbti karo, sudaryti su kitomis valstybėmis sutarčių⁷⁵. Ponų tarybos kompetencijos plėtra, darbo autorius manymu, rodo valdžios padalijimo principo užuomazgas.

Išaukęs Ponų tarybos vaidmuo buvo patvirtintas 1492 m. Žemės privilegijoje⁷⁶. Privilegijos 14 straipsnyje yra tokia formuluotė: „Taip pat kokius tik nutarimus ir dalykus su ponais mūsų tarėjais baigsime, nustatysime ir nuspręsimė, tų su nieku kitu neprivalėsime pakeisti, pataisyti ir panaikinti⁷⁷“. Pirmiausiai reikėtų taikyti kalbinį teisės aiškinimo metodą. Tekstinė nuostatos išraiška atspindi mintį, kad teisėkūroje dalyvauja du subjektai: Didysis kunigaikštis ir Ponų taryba. Pažymėtina, kad 14 straipsnio nuostata yra sistemiškai susijusi su privilegijos 15 straipsniu, kuriame, turint omenyje Ponų tarybą, pasakyta: „ką tik jie mums patars mūsų ir bendrai gerovei, mes tai įvykdysime⁷⁸“. Ši formuluotė suponuoja tai, kad valdovas negali ignoruoti ponų tarėjų nuomonės įstatymų leidybos srityje. Istorine prasme tokios nuostatos atsiradimą sąlygojo ta aplinkybė, kad XV a. antroje pusėje Ponų taryba jau faktiškai valdė Lietuvą⁷⁹. Aptariamą nuostatą prasmę padeda suvokti ir teleologinio teisės aiškinimo metodo taikymas. Manytina, kad nuostatos tikslas buvo siekis patvirtinti Ponų tarybos įgaliojimus įstatymų leidybos procese. Tad galima pritarti mokslininkų išvadai, kad 1492 m. privilegija Ponų tarybai pripažino ne vien patariamąją, bet ir įstatymų leidybos funkciją⁸⁰.

Lygiagrečiai su Ponų tarybos reikšmės didėjimu pastebimas kitas reiškinys – vis dažniau vyksta didikų ir bajorų suvažiavimai. Iš esmės jų struktūra buvo atvira. Be Ponų tarybos narių juose dalyvavo įvairūs suinteresuoti bajorai. 1492 m. įvedamas atstovavimo

⁷² PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauskas.htm> .

⁷³ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 41.

⁷⁴ BURBA, D., et al. „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarų (XV–XVIII a.) biografinis žodynas“: problemos iškėlimas. *Parlamento studijos*, 2004, nr. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Ragauskas.htm>.

⁷⁵ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 41.

⁷⁶ *ibid.*, p. 41.

⁷⁷ Didžiojo kunigaikščio Aleksandro žemės privilegija (1492 m.). Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumbauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012, p. 40.

⁷⁸ *ibid.*, p. 40.

⁷⁹ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 41.

⁸⁰ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 95.

principas. Nors jis ir nebuvo konkretus (10 ar 20 vyresniųjų arba daugiau), bet reikšmingas pats jo pasirodymo faktas⁸¹. Atstovavimo principo apraiškos svarbios tuo, kad jų egzistavimas leidžia išvelgti tautos atstovavimo idėjos ištakas. Šiems suvažiavimams buvo būdingas daugiafunkciškumas⁸². Tačiau įstatymų leidybos teisės jie neturėjo.

XVI a. pradžioje, sustiprėjus vidutiniesiems ir smulkiesiems bajorams, Didžiajam kunigaikščiui svarbiausiems sprendimams priimti ėmė nebeužtekti ponų bajorų pritarimo ir tekdavo kreiptis į visus bajorus. Taip bajorų seimai tapo visiems bajorams atstovaujančia institucija⁸³. Bajorų atstovų įtakos augimas rodo valdžios galių padalijimo idėjos užuomazgas. Seimuose dalyvavo Ponų taryba, seniūnai, laikytojai, Žemaitijos tijūnai, pakamarininkai, vėliavnickai ir valdovo pakviesti ponai. Kaskart atvykdavo apie 100–130 asmenų⁸⁴. Keitėsi ir institucijos formavimas. 1512 m. suformuluojama dviejų atstovų nuo kiekvienos rinkiminės apygardos taisyklė⁸⁵. Funkcijų požiūriu reikšminga yra tai, kad bajorų seimas įgijo teisę pareikšti valdovui savo nuomonę ar prašymą dėl įstatymo⁸⁶.

Tęsiant analizę, reikėtų pažvelgti į teisėkūros procedūras. XIV a. Didysis kunigaikštis, priimdamas sprendimus, tarėsi su savo taryba. Griežtesnės pasitarimų tvarkos nebuvo⁸⁷. Iš to galima spręsti, kad teisėkūros iniciatyvos teisė priklausė tik valdovui, o svarstyme galėjo dalyvauti ir taryba. Teisės aktus priimdavo ir paskelbdavo Didysis kunigaikštis. Ši teisėkūros procedūra nenumatė galimybių derinti visuomenės grupių interesų.

Minėta, kad 1492 m. privilegija pripažino Ponų tarybai įstatymų leidybos funkcijas. Norint suvokti pasikeitimus teisėkūros procedūrų srityje, reikėtų pažvelgti į privilegijos 15 straipsnį. Ten yra pateikta sekanti formuluoatė: „Taip pat, kada kai kuriuos nutarimus ir reikalus pasitarime su mūsų ponais reikės apsvarstyti ir tie ponai tam nepritars, tai mes neprivalone dėl to pykti ant jų, bet ką tik jie mums patars mūsų ir bendrai gerovei, mes

---

⁸¹ PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauskas.htm> .

⁸² *ibid.*

⁸³ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 42.

⁸⁴ BURBA, D., *et al.* „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarų (XV–XVIII a.) biografinis žodynas“: problemos iškėlimas. *Parlamento studijos*, 2004, nr. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Ragauskas.htm> .

⁸⁵ PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauskas.htm> .

⁸⁶ SINKEVIČIUS, V. *Lietuvos parlamento teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 23.

⁸⁷ PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauskas.htm> .

tai įvykdysime⁸⁸“. Ji leidžia teigti, kad Ponų taryba dalyvauja teisės aktų svarstymo stadijoje. Be to, žodžiai „ką tik jie mums patars mūsų bendrai gerovei, mes tai įvykdysime“, suponuoja mintį, kad teisėkūros iniciatyvos teisę gali įgyvendinti ir Ponų taryba, nes ponų tarėjų „patarimas“ gali reikšti naujo turinio teisės akto pasiūlymą. Ši nuostata taip pat rodo tai, kad teisės aktus priima Didysis kunigaikštis kartu su ponais tarėjais. Pažymėtina, kad Ponų tarybos įgaliojimų atsiradimas teisėkūros procedūroje gali būti vertinamas kaip priešingų interesų derinimo principo užuomazgos.

Taip pat minėta, kad XVI a. pradžioje bajorų seimas pats negalėjo leisti įstatymų, bet turėjo teisę pareikšti savo nuomonę ar prašymą Didžiajam kunigaikščiui. Manytina, kad prašymo pareiškimas galėtų būti vertinamas kaip teisėkūros iniciatyvos teisės įgyvendinimas, nes bajorai, pasinaudodami šia teise, galėjo teikti valdovui jų interesus atitinkančius teisės aktus. Tuo tarpu nuomonės pareiškimo teisė galėtų būti aiškinama kaip galimybė dalyvauti teisės aktų svarstyme. Vis dėlto reikėtų pastebėti, kad teisės aktų priėmimo bajorai nedalyvavo.

XIV a. LDK galiojo paprotinės normos, buvo sudaromos norminės sutartys ir veikė teisminiai precedentai. 1387 m. privilegijomis buvo pradėta LDK norminių teisės aktų leidyba⁸⁹. Teisės norminis aktas yra teisėkūros subjektų specialia tvarka išleistas oficialus rašytinis dokumentas, kurio turinį sudaro teisės normos, skirtos daugkartiniam naudojimui ir adresuotos neribotam teisės subjektų skaičiui⁹⁰.

Pirmiausiai aptartinos Žemės privilegijos. Jų paskirtis – stiprinti bajorų luomo ekonomines ir politines pozicijas bei plėsti jų teises⁹¹. 1387 m. ir 1413 m. privilegijos buvo adresuotos tik bajorams katalikams. Tuo tarpu vėlesnės privilegijos buvo skirtos visiems bajorams, nepriklausomai nuo tikybos. Pažymėtina, kad jos galiojo visoje LDK. Išleidus naują privilegiją, senosios ankstesnių privilegijų nuostatos netaikytos, nors pačios privilegijos buvo laikomos galiojančiomis⁹².

Sekanti privilegijų grupė yra sričių privilegijos. Jos nustatė žemių padėtį LDK sudėtyje, reguliavo centro ir vietos valdymo institucijų santykius, sankcionavo vietos paprotinę teisę. Privilegijos buvo adresuotos konkrečios srities bendruomenei⁹³. Jų normos nustatė visų tuometinės visuomenės sluoksnių teisinę padėtį. Šis bruožas ypač

---

⁸⁸ Didžiojo kunigaikščio Aleksandro žemės privilegija (1492 m.). Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumbauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012, p. 40.

⁸⁹ GRĮŠKEVIČ, L.; ir MACHOVENKO, J. Bendravaltstybinės LDK privilegijos kaip Lietuvos konstituciniai aktai. *Teisė*, 2014, t. 93, p. 52–55.

⁹⁰ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 118.

⁹¹ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 17.

⁹² MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 286.

⁹³ POLECHOW, S. Przywileje dzielnicowe Wielkiego Księstwa Litewskiego. Stan i perspektywy badań. *Czasopismo prawnno-historyczne*, 2014, t. LXVI, p. 45.

būdingas XIV–XV a. pirmosios pusės privilegijoms. Vėlesnės sričių privilegijos buvo orientuotos į bajorų teisių išplėtimą⁹⁴.

Toliau reikėtų atkreipti dėmesį į miestams suteikiamas privilegijas. Didelė jų dauguma buvo orientuota į savivaldos socialinių santykių sureguliuojimą pagal Magdeburgo teisę. Privilegijos buvo skirtos miesto piliečiams. Valdovas išleisdavo ir privilegijas, skirtas miestuose funkcionavusiems cechams bei bendrijoms⁹⁵.

Kitas nagrinėtinas teisės šaltinis yra privilegijos bažnyčiai. Šių privilegijų paskirtis – sureguliuoti bažnyčios statusą. Dažniausiai privilegijos buvo suteikiamos vyskupystei ar parapijai. Kartais tokių aktų nuostatos turėjo reikšmę visai bažnyčiai⁹⁶.

Privilegijas gaudavo ir tautinių mažumų bendruomenės. Privilegijos joms suteikė galimybę gyventi pagal savo teisę⁹⁷. Totoriams privilegijos buvo teikiamos nuo XVI a. 1388–1389 m. valdovas išleido privilegijas žydams, gyvenantiems Brastos ir Gardino miestuose. 1507 m. privilegijų galiojimas buvo išplėstas visai LDK žydų bendruomenei. Analogiška privilegijų leidybos praktika susiklostė ir karaimų atveju⁹⁸.

Valstiečių teisei padėčiai nustatyti reikšmingi buvo Didžiojo kunigaikščio raštai ir nuostatai valsčių ir dvarų administracijai ir gyventojams. Raštais buvo reguliuojamos valstiečių prievolės, taip pat jų ir vietos urėdų santykiai. Jie galėjo būti duodami konkrečiam valsčiui, keliems valsčiams ar visai vaivadijai. Nuostatai valsčių ir dvarų laikytojams buvo skirti reformuoti dvaro ūkį, padidinti jo pelningumą, rasti papildomų pajamų šaltinių. Jie galiojo konkrečiose vaivadijose⁹⁹.

Sekantis svarbus aspektas yra teisės sisteminimas. Naujai besiformuojantys santykiai buvo reguliuojami pavieniais teisės aktais, apimančiais tam tikrą teisės institutą, bei aktais, skirtais socialinėms grupėms ar paviniams asmenims. Rašytiniai norminiai teisės aktai suponavo išimčių iš paprotinių nuostatų darymą. Tokia situacija lėmė poreikį rašytinę teisę sisteminti¹⁰⁰. Toliau reikėtų aptarti konkrečius teisės sisteminimo darbus.

Nors bendravalstybinių privilegijų galiojimas buvo neterminuotas, bet bajorija norėjo jos teisių patvirtinimo iš kiekvieno valdovo. 1413 m. privilegijoje buvo patvirtintos visos 1387 m. privilegijos. Be to, teisės akte pasakyta, kad visi iki šiol suteikti raštai laikomi

---

⁹⁴ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 25–30.

⁹⁵ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 311–318.

⁹⁶ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 33–36.

⁹⁷ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 288.

⁹⁸ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 47–48.

⁹⁹ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 46–49.

¹⁰⁰ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 27.

įterptais į šį dokumentą¹⁰¹. Darbo autorius laikosi pozicijos, kad šis įterpimas suponuoja privilegijų inkorporavimą, nes buvo siekiama surinkti ankstesnius teisės aktus, o jų turinio pakeitimai nebuvo numatyti. Tuo tarpu 1434 m. privilegija ne tik patvirtino, bet ir sukonkretino 1432 m. privilegijos nuostatas¹⁰². Manytina, kad čia įmanoma išvelgti kompiliavimo bruožų, nes konkretinimas gali reikšti turinio pakeitimus. Panaši situacija buvo ir leidžiant 1447 m., 1492 m. bei 1506 m. privilegijas¹⁰³. Bendravalstybinių privilegijų leidybos praktika rodo tai, kad LDK klostėsi siekio sisteminti teisę užuomazgos.

Sričių privilegijose irgi buvo išdėstomos tiek ankstesnių tos srities privilegijų nuostatos, tiek naujos nuostatos¹⁰⁴. Teisinės medžiagos surinkimas ir pakeitimų įtraukimas leidžia kalbėti apie kompiliavimo pastangas. Tai patvirtina mintį, kad LDK egzistavo siekio sisteminti teisę užuomazgos.

Apibendrinant galima teigti, kad 1387–1529 m. Lietuvoje valstybės lygmeniu teisėkūros subjektais buvo Didysis kunigaikštis ir Ponų taryba. Iki XV a. antrosios pusės teisės aktus priimdavo Didysis kunigaikštis. Vėliau teisės aktai buvo priimami Ponų tarybos pritarimu, o bajorų atstovai galėjo pareikšti savo nuomonę. Teisės šaltinių sąrašą papildė Didžiojo kunigaikščio privilegijos, t. y. norminiai teisės aktai. Nagrinėjamu laikotarpiu LDK teisės sisteminimas daugiausia vyko kompiliavimo būdu. Teisėkūros posistemė atspindėjo valdžių padalijimo, parlamentarizmo, priešingų interesų derinimo ir teisės sisteminimo idėjos elementus.

3. 2. Vietinis lygmuo

Pažymėtina, kad nagrinėjamu laikotarpiu teisėkūra buvo neatsiejama savivaldos, egzistavusios įvairiomis organizacinėmis formomis, dalis¹⁰⁵. Iki 1392 m. LDK susidėjo iš pusiau savarankiškų dalinių kunigaikštystių, o po 1392 m. jos tapo administraciniais-teritoriniais vienetais – žemėmis arba sritimis. Jas valdė Didžiojo kunigaikščio skiriami vietininkai. Tad LDK teritorija XIV–XVI a. pirmojoje pusėje susidėjo iš žemių, seniūnijų ir valsčių. XVI a. pradžioje žemes imta vadinti vaivadijomis, o Didžiojo kunigaikščio vietininkus – vaivadomis. Seniūnijose, kaip ir anksčiau, administracines funkcijas vykdė Didžiojo kunigaikščio skiriami seniūnai. Valsčius valdė tįūnai, skiriami Didžiojo

¹⁰¹ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 81.

¹⁰² MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 18.

¹⁰³ *ibid.*, p. 19.

¹⁰⁴ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 29.

¹⁰⁵ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 80.

kunigaikščio. Pažymėtina, kad minėti urėdai savo veikloje turėjo saugoti valdovo interesus¹⁰⁶. Kadangi aptartos institucijos buvo vietinio valdymo subjektais, vadinasi jų teisėkūrą galima laikyti valstybės teisėkūros tęsiniu vietos lygmeniu.

Greta valdovo skiriamos administracijos žemėse veikė savivaldos organai – sričių seimai, kurie buvo senosios večės tęsinys. Į juos suvažiuodavo žemių urėdai, bajorai, dvasininkų ir miestiečių viršūnė. Seimai svarstydavo įvairius klausimus ir užsiiminėjo teisėkūra¹⁰⁷. Seimų veikla suponuoja valdžios padalijimo tarp centro ir regionų užuomazgas. Kaip savavaldės korporacijos veikė valsčių ir kaimų bendruomenės. Jų centrinės institucijos buvo visuotinis susirinkimas ir jo renkami pareigūnai, palaikantys ryšius su valdovo urėdais¹⁰⁸.

Svarbiausia miesto savivaldos institucija buvo magistratas. Jo nariais buvo vaitas, lentvaitas, burmistrai, tarėjai ir suolininkai. Vaitą skyrė Didysis kunigaikštis, o lentvaitą – vaitas. Kiti magistrato nariai buvo renkami visuotinio miestiečių susirinkimo, o vėliau skiriami miestiečių viršūnių iš savo tarpo¹⁰⁹. Darbo autorius laikosi pozicijos, kad kooptavimo praktika vertintina neigiamai. Ji sumažino rinkimų reikšmę ir tuo neigiamai paveikė teisėkūros kokybę. Cechai ir gildijos turėjo renkama administraciją. Kelis kartus per metus rinkosi visuotinis narių susirinkimas. Taip pat miestuose veikė privačios jurisdikos. Jų gyventojų atžvilgiu valdingus įgaliojimus turėjo savininkas. Pažymėtina, kad jurisdikos priklausė ir valstybinei administracijai¹¹⁰.

Teisėkūros srityje įgaliojimus turėjo ir bažnyčia. Lokaliu lygmeniu bažnyčia veikė per vyskopus. Vyskupo žinioje buvo katedros, parapiinės bažnyčios ir vienuolynai. Jam priklausė teisė administruoti valdinius. Vyskopus skirdavo aukštesni bažnyčios hierarchai, o tvirtindavo Didysis kunigaikštis¹¹¹.

Toliau bus analizuojama tautinių mažumų bendruomenių teisėkūra. Kahalo reikalus tvarkė išrinkta valdyba. Vyriausiuoju pareigūnu buvo rabinas¹¹². Karaimai turėjo savo vaitą, kuriam priklausė administraciniai įgaliojimai. Eiti tokias pareigas rinkti kompetentingi bendruomenės žmonės. Be to, karaimai šaukdavo visuotinius susirinkimus. Jų kompetencija apėmė valstybės mokesčių paskirstymą, naujo vaito rinkimą, religinius

---

¹⁰⁶ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 14–29.

¹⁰⁷ *ibid.*, p. 31–32.

¹⁰⁸ MACHOVENKO, J. Aristokratinei valstybei alternatyvių junginių teisės vaidmuo įgyvendinant teisinės valstybės doktriną Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Jurisprudencija*, 2010, t. 121 (3), p. 44.

¹⁰⁹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 314–319.

¹¹⁰ *ibid.*, p. 317–319.

¹¹¹ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 124–125.

¹¹² ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 48.

reikalus ir kitus klausimus. Romų savivaldai tvarkyti buvo skiriami vyresnieji iš bajorų tarpo. Atskiros romų bendruomenės turėjo vyresnius, kuriuos iš romų tarpo skirdavo tie asmenys, kurių žemėje jie gyveno¹¹³.

Dinamiškoje miestų ir savavaldžių korporacijų savivaldoje, darbo autorius manymu, galima įžvelgti valdžių padalijimo principo užuomazgas, nes ji sudarė sąlygas daug klausimų spręsti lokaliame lygmenyje.

Teisėkūros procedūrų kontekste svarbu tai, kad vietos valdymo srityje sprendimus priimančios valdovų vietininkai tarėsi su savo dvarininkais. Svičių seimų teisėkūros procedūra pasižymėjo tuo, kad seimuose pirmiausiai buvo aptarstomi klausimai, o vėliau buvo teikiami prašymai Didžiajam kunigaikščiui. Pabrėžtina, kad seimai galėjo priimti nutarimus ir savarankiškai¹¹⁴. Miestų teisėkūroje buvo taikomos įvairios procedūros. Miesto statutą rengdavo ir priimdavo patys miestiečiai. Vėliau jį patvirtindavo valdovas. Magistratas sprendimus priimdavo tik po to, kai klausimus aptarstydavo jo nariai. Profesinės korporacijos pačios priimdavo savo statutus, kuriuos tvirtindavo magistratas¹¹⁵. Specifines teisėkūros procedūras turėjo ir tautinių mažumų bendruomenės. Pavyzdžiui, kahalai priimti teisės aktai turėjo būti patvirtinti rabino¹¹⁶. Tuo tarpu karaimų bendruomenėje teisės aktai buvo priimami po jų aptarimo visuotiniuose susirinkimuose¹¹⁷.

Nagrinėjamu laikotarpiu vietos lygmeniu pradeda vyrėti norminių teisės aktų leidyba. Srities seimai priimdavo nutarimus, kurie galiojo visoje srities teritorijoje. Be to, šie subjektai galėjo sudaryti tarptautinio pobūdžio sutartis¹¹⁸. Miestuose buvo priimami miestų statutai. Savo statutus turėjo ir profesinės korporacijos¹¹⁹. Miestų statutai buvo skirti reguliuoti tokius miestiečių gyvenimo aspektus kaip miesto savivalda, teisingumas, finansai, turto perleidimas ir kt. Tuo tarpu cecho ar bendrijos statutai buvo orientuoti į korporacijos vidaus gyvenimo ir jų narių bei kitų miestiečių santykių reglamentavimą¹²⁰. Pastebėtina, kad LDK veikusios bažnyčios vadovavosi savo kanonais. Spręsdamas lokalius klausimus vyskupas galėjo išleisti įsakymus¹²¹. Tuo tarpu tautinių mažumų

---

¹¹³ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 80–83.

¹¹⁴ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 15–32.

¹¹⁵ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 312–319.

¹¹⁶ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 48.

¹¹⁷ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 81.

¹¹⁸ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 32–33.

¹¹⁹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 318.

¹²⁰ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 44–45.

¹²¹ *ibid.*, p. 125.

bendruomenių teisėkūros rezultatu buvo joms privalomi nutarimai. Juos leisdavo kahalai¹²² ir karaimų visuotiniai susirinkimai¹²³.

Nors LDK teisėkūra vyko daugiausia vietos savivaldos subjektų lygmenyje¹²⁴, bet aptariamam laikotarpiui reikšmingesni jų sukurtos teisės sisteminimo darbai nevyko.

Taigi 1387–1529 m. Lietuvoje teisėkūros įgaliojimai vietos lygmenyje priklausė valdovo pareigūnams, sričių seimams, valsčių ir kaimų bendruomenėms, miestų valdymo institucijoms, cechams, gildijoms, tautinių mažumų bendruomenėms, bažnyčiai. Savavaldžių korporacijų nariai turėjo įgaliojimus teisėkūros procedūroje. Norminis teisės aktas tapo svarbiu teisės šaltiniu. Reikšmingesni vietos lygmenyje sukurtos teisės sisteminimo darbai nevyko. Teisėkūros posistemėi buvo būdingi tam tikri valdžių padalijimo principo elementai.

4. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1529–1569 m.

4. 1. Centrinis lygmuo

1529 m. buvo priimtas Pirmasis Lietuvos Statutas, kuris lėmė pokyčius teisėkūros subjektų, teisės šaltinių ir teisės sisteminimo srityje. 1565–1566 m. reforma sąlygojo pavietų seimelių veiklos pradžią, o Antrajame Lietuvos Statute buvo patvirtinta bajorų atstovų teisė dalyvauti priimant įstatymus.

Pirmajame Lietuvos Statute buvo nustatyta, kad bendravalstybinių aktų leidybos teisė priklauso visuotiniam LDK Seimui, kurį sudarė Didysis kunigaikštis, ponai tarėjai ir bajorų atstovai¹²⁵. Iš karto reikėtų pastebėti, kad lemiamą balsą teisėkūroje turėjo Ponų taryba, nes teisės aktai negalėjo būti priimami be jos sutikimo¹²⁶. Bajorų atstovai vykdė tik patariamąją funkciją¹²⁷.

Pakankamai reikšmingą įtaką LDK Seimo veiklai padarė Antrojo Lietuvos Statuto priėmimas. Seime turėjo dalyvauti Ponų tarybos nariai, pavietų maršalkos, karūžai, vaiskiai, valsčių laikytojai, horodnyčiai ir pavietų seimeliuose išrinkti bajorų atstovai¹²⁸.

---

¹²² ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 48.

¹²³ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 81.

¹²⁴ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 80.

¹²⁵ MACHOVENKO, J. Modernieji valstybės konstituciniai pamatai bendravalstybinėse LDK privilegijose. *Teisė*, 2015, t. 94, p. 48–51.

¹²⁶ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 136.

¹²⁷ *ibid.*, p. 96.

¹²⁸ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 43–44.

Seimas tapo aukščiausiaja įstatymų leidybos institucija¹²⁹. Šie institucijos struktūros, formavimo ir funkcijų pokyčiai leidžia konstatuoti, kad 1566 m. buvo galutinai įteisintas iš trijų luomų – valdovo, Ponų tarybos ir bajorų atstovų – susidedantis LDK Seimas¹³⁰. Pažymėtina, kad kiekviena Seimą sudaranti institucija vykdė tiek įstatymų leidžiamąją, tiek vykdomąją valdžią. Jos veikė neviršydamos savo kompetencijos ir buvo kontroliuojamos viena kitos. Tai leidžia kalbėti apie tam tikras valdžių padalijimo užuomazgas¹³¹. Be to, LDK Seimo statusas atspindi nemažai parlamentarizmo apraiškų. Seimas veikė kaip politinės tautos atstovybė, nes pasiuntiniai buvo renkami LDK piliečių, kurie savo atstovams pavietuose suteikdavo privalomas instrukcijas. Įstatymų leidybos teisė suponavo ypatingą visuotinio Seimo vietą valdžios institucijų sąraše, o parlamentinės kontrolės vykdymas pasireiškė tuo, kad valdovas be Seimo sutikimo negalėjo priimti tam tikrų sprendimų¹³².

Toliau reikėtų aptarti teisėkūros procedūras. Jau minėta, kad XVI a. pirmoje pusėje Lietuvos valstybėje teisės aktus Seime priimdavo Ponų taryba, o bajorų atstovai vykdė tik patariamąją funkciją. Statute teisėkūros procedūra nebuvo reguliuojama. Ji vyko pagal konstitucinius papročius¹³³. Todėl manytina, kad teisėkūros procedūra centriniame lygmenyje iki 1566 m. buvo iš esmės analogiška tai, kuri susiklostė XVI a. pradžioje. Tuo tarpu po 1566 m. šioje srityje įvyko pakankamai reikšmingi pokyčiai. Visuotinio Seimo sprendimai buvo priimami visų trijų dalių bendru sutarimu¹³⁴. Iš to seka, kad nuo to laiko teisės akto priėmimo stadijoje dalyvavo valdovas, Ponų taryba ir bajorų atstovai. Manytina, kad renkamųjų bajorų atstovų teisių išplėtimas sudarė palankias sąlygas ieškoti sutarimo tarp socialinių grupių dėl svarbiausių valstybės reikalų. Tad galima teigti, kad teisėkūros procedūros atspindi priešingų interesų derinimo principo apraiškas LDK teisėje.

Teisės šaltinių klausimo gvildenimą reikėtų pradėti nuo Lietuvos Statutų aptarimo. Pažymėtina, kad jie galiojo visoje valstybės teritorijoje, o jų normos buvo bendro pobūdžio¹³⁵. Pirmasis Lietuvos Statutas buvo orientuotas į bajorų luomo politinės

---

¹²⁹ SINKEVIČIUS, V. *Lietuvos parlamento teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 23.

¹³⁰ PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauskas.htm> .

¹³¹ MACHOVENKO, J. Modernieji valstybės konstituciniai pamatai bendravaltstybinėse LDK privilegijose. *Teisė*, 2015, t. 94, p. 48.

¹³² VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 131–137.

¹³³ *ibid.*, p. 136.

¹³⁴ MACHOVENKO, J. Modernieji valstybės konstituciniai pamatai bendravaltstybinėse LDK privilegijose. *Teisė*, 2015, t. 94, p. 48.

¹³⁵ ZAKRZEWSKI, A. Statuty w kulturze prawnej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Iš *Pirmasis Lietuvos Statutas ir Epocha*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 178.

vienybės stiprinimą. Todėl teisės akte atsispindėjo siekis konsoliduoti bajorus, neatsižvelgiant į jų tikyba ir turimą turtą. Tačiau tarnybiniais bajorams nepavyko pakankamai sutvirtėti politine ir ekonomine prasme. Dėl šios priežasties pradėta svarstyti galimybes taisyti Statutą. 1566 m. Antrasis Lietuvos Statutas lėmė tarnybinių bajorų vaidmens padidėjimą, o ponai bajorai neteko savo išimtinių teisių. Taip buvo įtvirtintas vieningo bajorų luomo atsiradimas¹³⁶.

Reikėtų pažymėti, kad Statutų galiojimo metu buvo taikomi ir kiti teisės šaltiniai. Ganėtinais reikšmingas vaidmuo teko Žemės privilegijoms, nes net ir įtraukus į Statutą svarbiausias jų nuostatas, jos vistiek liko galioti¹³⁷. Savo svarbą išlaikė sričių¹³⁸, bažnyčios¹³⁹, miestų¹⁴⁰, ir tautinių mažumų¹⁴¹ privilegijos. Įdomu tai, kad šalia rašytinės teisės pakankamai sėkmingai funkcionavo paprotinė teisė. Taip buvo dėl to, kad paprotinės teisės normos, įsigalėjusios visuomenės sąmonėje, buvo labai gajos ir ne iš karto išnykdavo net išleidus jas pakeičiančias rašytinės teisės normas¹⁴².

Rašytinės teisės periodu vykdyti platesnės apimties sisteminimo darbus skatino keli veiksniai. Pirma, reikėjo centralizuoti valstybės valdymą¹⁴³. Antra, egzistavo būtinybė suvienodinti teisingumo vykdymą¹⁴⁴. Įvykdyti šiuos uždavinius galėjo padėti Lietuvos Statuto priėmimas. Statutas turėjo susidėti tik iš galiojančios teisės ir būti patogus naudoti¹⁴⁵. Šie reikalavimai suponavo sisteminamų teisės normų turinio pakeitimus ir nuoseklios vidinės teisės akto struktūros sukūrimą. Tai reiškia, kad Pirmasis Lietuvos Statutas jau buvo ne teisės normų kompiliacija, o LDK teisės kodifikavimo aktas¹⁴⁶. Reikėtų pažymėti, kad įsigaliojus Statutui teisės kodifikavimo darbai nesibaigė. XVI a. vykusio intensyvi socialinių santykių raida, naujų teisės normų atsiradimas bei teismų praktikos kaita skatino atitinkamai papildyti Statutą. Todėl prasidėjo Antrojo Lietuvos Statuto rengimo darbai. 1566 m. Statutas dėl jam būdingo aukšto teisinės technikos lygio gali būti įvardijamas moderniu to meto kodifikacijos kūrinium¹⁴⁷. Kodifikavimo pastangos,

¹³⁶ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 53–57.

¹³⁷ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 286–287.

¹³⁸ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 26–30.

¹³⁹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 288.

¹⁴⁰ *ibid.*, p. 312.

¹⁴¹ ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53, p. 47.

¹⁴² MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 13–14.

¹⁴³ *ibid.*, p. 53.

¹⁴⁴ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 113.

¹⁴⁵ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 290.

¹⁴⁶ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 114.

¹⁴⁷ ANDRIULIS, V., et al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002, p. 115–118.

darbo autoriaus nuomone, rodo tai, kad aptariamam laikotarpiu Lietuvoje klostėsi teisės sisteminimo siekio užuomazgos.

Teisės sisteminimo siekio apraiškas atspindi ir Žemės privilegijų leidyba. 1529 m. privilegijoje valdovas patvirtino ankstesnes privilegijas¹⁴⁸. Vien patvirtinimo veiksmas nesuponavo teisės aktų turinio keitimo. Todėl šią privilegiją galima vadinti inkorporavimo aktu. Pastebėtina, kad ši privilegija netenkino bajorų, nes joje nebuvo išvardytos visos jų teisės. Šis nepasitenkinimas lėmė tai, kad 1529 m. buvo priimta dar viena privilegija, žinoma kaip Plačioji. Ji galėtų būti laikoma kodifikavimo aktu, nes ji surašyta pašalinus pasenusias ankstesnių privilegijų nuostatas ir kūrybiškai perdirbus likusias¹⁴⁹. Tuo tarpu 1529 m. privilegijoje, susietoje su religijos ir politikos reikalais, bei 1547 m. privilegijoje grįžta prie inkorporavimo praktikos. 1529 m. privilegijoje buvo patvirtintos 1413 m. privilegijos nuostatos, palankios bajorams katalikams¹⁵⁰, o 1547 m. privilegija tik patvirtino 1529 m. Plačiosios privilegijos nuostatas¹⁵¹. Kitas teisės sisteminimo pavyzdys galėtų būti 1565 m. privilegija. Kadangi ji patvirtino 1564 m. privilegijos nuostatas ir sankcionavo pavietų seimelių reformą¹⁵², vadinasi ją galima laikyti kompiliavimo rezultatu.

Taigi 1529–1569 m. centriniu teisėkūros subjektu buvo visuotinis Seimas. Teisėkūros procedūrai buvo būdinga tai, kad teisės aktų priėmime dalyvavo Ponų taryba, o nuo 1566 m. – ir bajorų atstovai. Reikšmingu teisės šaltiniu tapo Lietuvos Statutai. LDK pradėtas taikyti teisės normų kodifikavimas. Centriniam lygmenyje galima išvelgti valdžių padalijimo, parlamentarizmo, priešingų interesų derinimo ir teisės sisteminimo idėjų užuomazgų.

4. 2. Vietinis lygmuo

Pradedant tirti vietos lygmenį, reikėtų pastebėti, kad iki 1565–1566 m. reformos LDK egzistavo vaivadijos, seniūnijos ir valsčiai. Teisėkūros funkcijos priklausė vaivadoms, seniūnams, tijūnams ir sričių seimams¹⁵³. Keisti nusistovėjusią tvarką paskatino nevienodas vietinio valdymo organizavimas skirtingose vaivadijose¹⁵⁴. Po reformos LDK teritorija susidėjo iš vaivadijų, pavietų ir valsčių. Vaivadijos administracijoje aukščiausias urėdas buvo vaivada. Jo skyrimas ir kompetencija, palyginti su ankstesniu laikotarpiu,

¹⁴⁸ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 287.

¹⁴⁹ *ibid.*, p. 287.

¹⁵⁰ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 22.

¹⁵¹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 287.

¹⁵² MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 23.

¹⁵³ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 23–33.

¹⁵⁴ *ibid.*, p. 21.

liko nepasikeitusios. Vaivadijos centriniame paviete administravimo funkcijas vykdė valdovo skiriamas kaštelionas, o necentriniuose pavietuose – maršalka. Valsčius valdė Didžiojo kunigaikščio skiriami, pavieto administracijai pavaldūs seniūnai ir laikytojai. Jie daugiausia tvarkė ūkinius reikalus. Pažymėtina, kad reforma palietė ir bajorų savivaldą. Pavietuose buvo įsteigti seimeliai, o sričių seimų veikla nutrūko. Svarbu pabrėžti, kad seimeliai buvo skirtingi¹⁵⁵. Todėl pirmiausiai reikėtų atkreipti dėmesį į bendrus šių teisėkūros subjektų bruožus, o vėliau aptarti kiekvienos rūšies seimelio specifiką.

Analizuojant bendrus seimelių struktūros požymius, reikėtų atsižvelgti į Antrojo Lietuvos Statuto nuostatas. Statuto 3 skyriaus 5 straipsnyje yra įtvirtinta tokia formuluotė: „Į tuos seimelius turi suvažiuoti ir būti tų vietų vaivados, kaštelionai ir žemės urėdininkai, to pavieto ir vaivadijos kunigaikščiai ir šlėktos¹⁵⁶“. Manytina, kad šiame sakinyje atsispindi du teisėkūrai reikšmingi aspektai. Pirma, konkretaus pavieto seimelio veikloje galėjo dalyvauti tik to pavieto bajorai. Antra, Statuto nuostatoje pabrėžiamas šlėktų vaidmuo. Tai reiškia, kad įstatymo lygmenyje pripažįstama bajorų teisė spręsti lokalius klausimus. Tokį reguliavimą galima laikyti tautos suvereniteto principo apraiškomis, nes juo buvo siekiama suteikti galimybę politinių klausimų sprendime dalyvauti platesniam piliečių ratui.

Seimelių formavimo požiūriu svarbu yra tai, kad bajorai į seimelius buvo ne renkami, o kviečiami. Preciziškas kvietimo tvarkos reglamentavimas neegzistavo. Tačiau tam tikros taisyklės susiklostė praktikoje. Pavyzdžiui, prieš 1566 m. LDK Seimą bajorams buvo siunčiami universalai. Jie buvo adresuojami tiek pavietams, tiek atskiriems urėdams¹⁵⁷.

Seimeliai vykdė ganėtinai įvairias funkcijas. Juose buvo svarstomi finansiniai, krašto gynybos, statybos darbų bei kiti pavietui aktualūs klausimai¹⁵⁸. Šis pakankamai platus įgaliojimų spektras pagrindžia mintį, kad LDK teisėje nagrinėjamu laikotarpiu atsirado reikšmingos valdžių padalijimo tarp regionų ir centro principo apraiškos.

Toliau analizuotina konkrečių seimelių veiklos specifika. Priešseiminiuose seimeliuose bajorai, aptarę aktualius klausimus, rinko savo du atstovus į LDK Seimą¹⁵⁹. Tuo tarpu reliaciniuose seimeliuose bajorams buvo teikiama informacija apie visuotiniame Seime

---

¹⁵⁵ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 34–42.

¹⁵⁶ Iš Antrojo Lietuvos Statuto. 1566 m. kovo mėn 11 d. Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012, p. 145.

¹⁵⁷ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000, p. 26.

¹⁵⁸ *ibid.*, p. 191–204.

¹⁵⁹ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000 p. 131–132.

priimtus teisės aktus. Tokie seimeliai leisdavo bajorams patikrinti LDK Seimo sprendimų atitiktį bajorų laisvėms ir įvertinti, ar jų pasiuntiniai laikėsi suteiktų instrukcijų¹⁶⁰. Įdomu tai, kad kartais reliaciniai seimeliai pareiškėdavo nuomonę dėl Seime iškeltų, bet neišspręstų klausimų¹⁶¹. Tokių įgaliojimų egzistavimas leidžia kalbėti apie tautos suvereniteto principo užuomazgas, nes centrinės valdžios institucijos suteikdavo galimybę politinių klausimų sprendime dalyvauti vis didesniam pilietinės bendruomenės narių ratui. Elekciniai seimeliai, pradėję veikti nagrinėjamu laikotarpiu, teisėkūros funkcijų nevykdė. Jie buvo šaukiami tik tuo tikslu, kad būtų išrinktas Žemės teismo teisėjas, pateisėjis ir raštininkas¹⁶².

Sekantis klausimas, į kurį reikėtų atkreipti dėmesį, yra vietinės teisėkūros procedūros. Vaivada priimdavo sprendimus pasitaręs su taryba. Ją sudarė feodalai ir stambesni vietiniai urėdai¹⁶³. Seimelių veikla prasidėdavo nuo to, kad susirinkusiems bajorams buvo perskaitomi įvairių pareigūnų atsiųsti laišakai¹⁶⁴. Tikėtina, kad taip buvo siekiama susipažinti su pavieto problemomis ir užtikrinti, kad bajorų pareikšta teisėkūros iniciatyva būtų susijusi ne vien su atskiriems bajorams rūpimais klausimais. Laiškų turinio pagarsinimą galima sieti su priešingų interesų derinimo principo apraiškomis vietos lygmeniu, nes pagarsinimas sudarydavo sąlygas spręsti problemas, kurios buvo reikšmingos ir tiems asmenims, kurie neatvyko į seimelį. Toliau sekėdavo numatomų priimti sprendimų svarstymas. Iš pradžių savo nuomonę pareiškėdavo urėdai, o tada kalbėdavo kiti bajorai. Po debatų vykdavo sprendimų priėmimas¹⁶⁵. Tam tikra specifika atsispindėjo priešseiminių seimelių procedūrose. Juose buvo perskaitomos valdovo instrukcijos. Tai vyko prieš renkant atstovus į LDK Seimą¹⁶⁶. Čia galima akcentuoti tai, kad atstovai turėjo būti renkami bendru bajorų sutarimu¹⁶⁷.

LDK administracinė-teritorinė reforma lėmė naujų, vietiniam lygmeniui reikšmingų teisės šaltinių atsiradimą. Tai buvo įvairios paskirties bajorų seimelių aktai. Dokumentai, patvirtinantys įgaliojimus, ir seimelių instrukcijos buvo skirtos bajorų atstovams, vykstantiems į LDK Seimą. Instrukcijose seimelių nariai įtvirtindavo privalomus

---

¹⁶⁰ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000 p. 145–146.

¹⁶¹ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 43.

¹⁶² *ibid.*, p. 43.

¹⁶³ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 25.

¹⁶⁴ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000, p. 56–60.

¹⁶⁵ *ibid.*, p. 60.

¹⁶⁶ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000, p. 59.

¹⁶⁷ *ibid.*, p. 73.

nurodymus savo atstovams. Seimelių nutarimai reguliavo klausimus, susijusius su savivalda bei detalizavo Seimo išleistus aktus. Jie buvo skirti bajorams ir galiojo pavieto teritorijoje¹⁶⁸. Be to, vietos lygmeniu dažnai vadovautasi teisiniais papročiais. Platus jų taikymas atsispindi kuopos teismų praktikoje¹⁶⁹.

Manytina, kad seimelių aktų sisteminimo siekis nebuvo puoselėjamas, nes tiek bajorų atstovų įgaliojimų patvirtinimai, tiek seimelių instrukcijos buvo leidžiamos kiekvienų rinkimų atveju, o seimelių nutarimai dažniausiai buvo orientuoti į einamųjų pavietų problemų sprendimą.

Taigi aptariamam laikotarpiu vietos teisėkūros subjektų tarpą papildė LDK pavietų seimeliai. Teisėkūros procedūroje platesnius įgaliojimus įgijo vietiniai bajorai. Reikšmingu teisės šaltiniu tapo pavietų seimelių išleisti aktai. Vietinio lygmens subjektų sukurtos teisės normos nebuvo nuosekliai sisteminamos. Teisėkūroje atsispindėjo valdžių padalijimo, tautos suvereniteto ir priešingų interesų derinimo principų užuomazgos.

5. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1569–1791 m.

5. 1. ATR teisėkūros posistemė

1569 m. LDK ir Lenkijos Karalystė sudarė Liublino uniją. Taip atsirado ATR, kurią galima laikyti federacine valstybe. LDK neprarado savo valstybingumo¹⁷⁰. Todėl nagrinėjamu laikotarpiu funkcionavo tiek ATR, tiek LDK teisėkūros posistemė. 1791 m. žymi gegužės 3 d. konstitucijos priėmimą, kuris reiškė svarbius pokyčius teisėkūros srityje.

ATR teisėkūros subjektais buvo Karalius ir Seimas. Liublino unijos akte numatyta, kad valdovas bus renkamas bendrais lenkų ir lietuvių balsais¹⁷¹. Monarcho rinkimų procesas prasidėjo nuo to, kad bajorai pavietuose rinkdavosi į tarpuvaldžio seimelius¹⁷². Ten buvo renkami atstovai, turintys dalyvauti konvokacijoje¹⁷³, kuri paskirdavo Karaliaus rinkimų

---

¹⁶⁸ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000, p. 114–116.

¹⁶⁹ ZAKRZEWSKI, A. Statuty w kulturze prawnej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Iš *Pirmasis Lietuvos Statutas ir Epocha*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 179.

¹⁷⁰ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 46.

¹⁷¹ Lietuvos ir Lenkijos (Liublino) unijos akto ištraukos. 1569 m. rugpjūčio mėn. 24 d. Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012, p. 30.

¹⁷² MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 43.

¹⁷³ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000, p. 185.

laiką ir vietą¹⁷⁴. Bajorija, pasibaigus konvokacijai, susirinkdavo į priešelekcinį seimelį ir jame išrinkdavo atstovus į elekcinį seimą, kuriame vyko valdovo rinkimai¹⁷⁵. Karaliaus rinkimų procedūra iliustruoja tautos suvereniteto ir rinkimų principų apraiškas. Tautos suvereniteto užuomazgas atspindi tai, kad bajorai turėjo teisę dalyvauti visų institucijų, susijusių su monarcho elekcija, veikloje. Tuo tarpu kalbėti apie rinkimų principo elementus leidžia bajorų teisė rinkti Karalių. ATR valdovo funkcija buvo valstybės valdymo vykdymas¹⁷⁶. Tačiau jis negalėjo visų klausimų spręsti vien savo valia. Henriko artikuluose įtvirtinta tokia nuostata: „vienas karalius visų didelės karalystės reikalų negali aprėpti¹⁷⁷“. Darbo autoriaus nuomone, šioje formuluotėje atsispindi siekis riboti monarcho valdžią. Ribojimai pasireiškė tuo, kad Karaliaus valdžios vykdymą kontroliavo Seimas. Kita vertus, be Karaliaus Seimas negalėjo funkcionuoti¹⁷⁸. Manytina, kad tokia situacija rodo valdžių padalijimo principo užuomazgų buvimą, nes ATR nebuvo teisėkūros subjekto, kuris turėtų absoliučią valdžią.

ATR Seimas susidėjo iš Atstovų rūmų ir Senato. Karalius buvo laikomas sudėtine Seimo dalimi. Bajorų pasiuntinių buvo 170 (48 iš Lietuvos)¹⁷⁹. Bajorai atstovus rinko priešseiminiuose seimeliuose¹⁸⁰. Seimo veikloje galima identifikuoti tam tikras parlamentarizmo principo užuomazgas. Čia galima kalbėti apie Seimo kaip tautos atstovybės idėjos apraiškas, nes bajorai buvo politine tauta. Senate posėdžiavo 140 senatorių¹⁸¹. 27 buvo iš Lietuvos: Vilniaus ir Žemaičių vyskupai, 10 vaivadų, 10 kaštelionų ir 5 ministrai¹⁸². Kalbant apie Seimo funkcijas, reikėtų akcentuoti tai, kad tik jis turėjo teisę leisti įstatymus¹⁸³. Tad galima konstatuoti, kad Seimui priklausė ypatinga vieta valdžios institucijų sąrangoje. Be to, Seimo statuso analizė leidžia išvelgti tam tikras jo atliekamos vykdomosios valdžios kontrolės apraiškas. Seimas paruošdavo valdovui

---

¹⁷⁴ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974, p. 31.

¹⁷⁵ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000, p. 186.

¹⁷⁶ KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; ir KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos istorija iki 1795 m.* Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 2000, p. 255.

¹⁷⁷ Henriko artikulai – karaliaus prisiekti straipsniai dėl karaliaus padėties ir valstybės santvarkos (1573 m. gegužės 20 d.). Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012, p. 49.

¹⁷⁸ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974, p. 30–32.

¹⁷⁹ *ibid.*, p. 32.

¹⁸⁰ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 42.

¹⁸¹ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974, p. 32.

¹⁸² DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vyturys, 1990, p. 147.

¹⁸³ SINKEVIČIUS, V. *Lietuvos parlamento teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 24.

privalomas valdymo sąlygas¹⁸⁴. Kontroliuoti monarcho veiklą padėdavo ir senatorių rezidentų institutas. Jo paskirtis – nuolat būti prie valdovo¹⁸⁵ ir jam patarti¹⁸⁶.

Teisėkūrą ATR galėjo vykdyti ir bajorų konfederacija. Tai buvo ginkluota bajorų sąjunga, siekianti politinių tikslų. Teisę ją paskelbti turėjo kiekvienas bajoras¹⁸⁷.

Karalius, priimdamas sprendimus, turėjo tartis su senatoriais rezidentais. Seime teisėkūros iniciatyvos teisę turėjo pavietų delegacijos, senatoriai ir valdovas¹⁸⁸. Galimybės inicijuoti teisės akto priėmimą suteikimas trims subjektams, darbo autoriaus nuomone, iliustruoja priešingų interesų derinimo principo užuomazgas, nes tokiu būdu Seime galėjo būti svarstomi įvairių visuomenės grupių, atstovaujančių politinei tautai, pasiūlymai. Minėto teisėkūros standarto apraiškas galima išvelgti ir svarstymo stadijoje, nes joje įgaliojimus turėjo skirtingų bajorijos sluoksnių atstovai. Nutarimo projektas buvo svarstomas Atstovų rūmuose ir perduodamas Senatui. Nutarimai turėjo būti priimti Seimo vienbalsiai¹⁸⁹. Jie buvo surašomi į vieną konstituciją, kuri įsigaliodavo kaip vientisas aktas. Jei Seimo narys nepritardavo bent vienam nutarimui (*liberum veto* teisė), tai visos konstitucijos priėmimas buvo sustabdomas¹⁹⁰. Priimtus teisės aktus skelbė Karalius¹⁹¹. Po konfederacijos sušaukimo teisėkūros įgaliojimus įgydavo jos renkama taryba. Joje vienbalsiškumo principas negaliojo¹⁹².

Reikšmingu ATR teisės šaltiniu buvo Liublino unijos aktas. Jo paskirtis – apibrėžti, kaip bus valdoma valstybė. Be to, pamatinių valstybės ir visuomenės santvarkos elementų reguliavimas buvo įtvirtintas Henriko artikuluose, kurie tapdavo privalomi išrinktam valdovui. Pastebėtina, kad Karalius turėjo laikytis ir *pacta coventa* – kiekvienam valdovui Seimo parengtų individualių sąlygų.¹⁹³ Daugelį visuomeninių santykių reguliavo Seimo konstitucijos. Vienos jų buvo bendros visai ATR, kitos duodamos atskirai Lietuvai ar

---

¹⁸⁴ KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; ir KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos istorija iki 1795 m.* Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 2000, p. 254.

¹⁸⁵ *ibid.*, p. 262.

¹⁸⁶ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos.* Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974, p. 33.

¹⁸⁷ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija.* Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 284.

¹⁸⁸ *ibid.*, 292.

¹⁸⁹ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos.* Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974, p. 32–33.

¹⁹⁰ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija.* Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 292.

¹⁹¹ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos.* Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974, p. 29.

¹⁹² KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; ir KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos istorija iki 1795 m.* Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 2000, p. 263.

¹⁹³ *ibid.*, p. 231–254.

Lenkijai¹⁹⁴. Reikėtų pažymėti, kad privalomą pobūdį turėjo ir bajorų konfederacijos priimti teisės aktai, galioję jos kontroliuojamoje teritorijoje¹⁹⁵.

Teisės sisteminimo kontekste paminėtina, kad Seimo konstitucijų rinkinys, *Volumina Legum*¹⁹⁶, pasirodė tik 1732 m. Jo rengėjai siekė patekti visuomenei galiojančios teisės vaizdą¹⁹⁷. Tačiau rinkinyje pasitaikydavo netikslumų, nes sudarytojai medžiagą paėmė ne iš pirminių šaltinių, o iš ankstesnių publikacijų¹⁹⁸. Tad ATR nebuvo nuoseklus teisės sisteminimo siekis.

Taigi teisėkūros subjektais 1569–1791 m. buvo Karalius, Seimas ir bajorų konfederacijos. Teisėkūros procedūrose įgaliojimai priklausė Karaliui ir bajorams. Pagrindiniais teisės šaltiniais buvo Liublino unijos aktas, Henriko artikulai, *pacta conventa*, Seimo konstitucijos ir konfederacijų aktai. Teisė nebuvo nuosekliai sisteminama. Teisėkūros posistemėje atsispindėjo valdžių padalijimo, tautos suvereniteto, parlamentarizmo, rinkimų ir priešingų interesų derinimo principų apraiškos.

5. 2. LDK teisėkūros posistemė

Liublino unijos aktas numatė, kad Lietuvos ir Lenkijos bajorai valstybės valdymo klausimus spręs bendrame Seime. Tačiau XVI–XVIII a. Lietuvoje veikė LDK bajorų suvažiavimai – LDK Seimo tęsinys. Suvažiavimuose dalyvavo pavietų seimeliuose išrinkti bajorų atstovai¹⁹⁹. Šių institucijų teisėkūra buvo orientuota į klausimų, susijusių su LDK visuomenės gyvenimu, sprendimą²⁰⁰. Nors tokių suvažiavimų egzistavimas prieštaravo Liublino unijos aktui²⁰¹, bet ATR nesiekta jų panaikinimo. Tokia situacija, darbo autoriaus nuomone, suponuoja tautos suvereniteto principo apraiškų egzistavimą. Suvažiavimų funkcionavimas sudarė sąlygas bajorams spręsti LDK aktualius klausimus. Ši parlamentarizmo forma buvo itin naudinga, kai ATR Seime nepavykdavo priimti

---

¹⁹⁴ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 62.

¹⁹⁵ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 284.

¹⁹⁶ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 63.

¹⁹⁷ URUSZCZAK, W. In *Polonia lex est rex. Niekądre cechy ustroju Rzeczypospolitej XVI–XVII w.. Iš Polska na tle Europy XVI–XVII w. Materiały pokonferencyjne*. Warszawa: In Plus Wydawnictwo i Reklama, 2007, p. 22.

¹⁹⁸ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 292.

¹⁹⁹ BARDACH, J. *Związek Polski z Litwą. Iš Polska w epoce Odrodzenia – państwo-społeczeństwo-kultura*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1986, p. 32–33.

²⁰⁰ KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; ir KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos istorija iki 1795 m.* Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 2000, p. 260.

²⁰¹ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 292.

reikiamo sprendimo²⁰². Tad suvažiavimai padėjo užtikrinti pakankamai nuoseklų pilietinės bendruomenės narių dalyvavimą viešojo valdymo procese.

Aptariamam laikotarpiu tam tikri teisėkūros įgaliojimai priklausė LDK ministrams – pagrindiniams valdovo pareigūnams. Jie sprendė klausimus, susijusius su vidaus politika, išdu, kariuomene ir kitais reikalais²⁰³. Teisėkūros funkciją vykdė ir bajorų konfederacijos²⁰⁴. Be to, teisėkūra vyko pavietų lygmenyje. Ten veikė pavietų seimeliai. 1582 m. šalia kitų seimelių pradėjo funkcionuoti Grabnyčių dienos seimeliai, kuriuose bajorai rinko Vyriausiojo Tribunolo narius ir sprendavo lokalius klausimus²⁰⁵. Manytina, kad aktyvi seimelių veikla rodo valdžių padalijimo principo užuomazgų buvimą, nes ji suteikdavo galimybę teisėkūroje dalyvauti vietiniams bajorams. Reikėtų akcentuoti, kad vietiniame lygmenyje teisėkūrą įgyvendindavo ir valdovo urėdai vaivadijose ir pavietuose. Dvarų valdymu rūpinosi jų valdytojai²⁰⁶.

Pažymėtina, kad tiriamam laikotarpiu įvyko pokyčių miestų teisėkūroje. Didelė dalis miestų neteko Magdeburgo teisės. Juose buvo panaikinti magistratai, o gyventojai pajungti valstybinių dvarų seniūno valdžiai²⁰⁷.

Bajorų suvažiavimuose taikoma teisėkūros procedūra buvo organizuota pagal ATR Seimo pavyzdį²⁰⁸. Pavietų seimeliuose sprendimų priėmimas vyko vadovaujantis vienbalsiškumo principu. Tačiau 1764 m. jo atsisakyta ir teisės aktai buvo priimami balsų dauguma²⁰⁹. Tuo tarpu valdovo pareigūnai sprendimus priimdavo savo valia²¹⁰. Kadangi LDK veikiančių institucijų teisėkūroje dalyvavo būtent vietiniai bajorai, vadinasi buvo sudarytos sąlygos derinti Lietuvos ir federacinės valstybės interesus. Tad tuometinių teisėkūros procedūrų reguliavimas atspindėjo priešingų interesų derinimo principo užuomazgas.

LDK teisės šaltinių analizę reikėtų pradėti nuo Trečiojo Lietuvos Statuto aptarimo. Jo paskirtis – sureguliuoti pagrindinius valdymo organizavimo, teisingumo vykdymo ir turtinių santykių aspektus. Statutas buvo patvirtintas ne kaip jungtinės valstybės, bet kaip

²⁰² BARDACH, J. Związek Polski z Litwą. Iš *Polska w epoce Odrodzenia – państwo-społeczeństwo-kultura*. Warszawa: Wiedza powszechna, 1986, p. 33.

²⁰³ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974, p. 34–37.

²⁰⁴ *ibid.*, p. 50.

²⁰⁵ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 43.

²⁰⁶ *ibid.*, p. 115.

²⁰⁷ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 197.

²⁰⁸ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 292.

²⁰⁹ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974, p. 52–53.

²¹⁰ *ibid.*, p. 35–41.

LDK įstatymas²¹¹. Tačiau jį taikė ir Lenkijos teismai²¹². Be to, svarbiais teisės šaltiniais buvo LDK skirtos konstitucijos ir LDK bajorų suvažiavimų nutarimai²¹³.

Teisės sisteminimo pastangas atspindi 1588 m. Statuto priėmimas. Literatūroje pripažįstama, kad jis buvo išskirtinės kokybės kodifikacijos rezultatu²¹⁴. XVI a. pabaigoje buvo sudaromi ir įvairius socialinius santykius reguliuojančių LDK konstitucijų rinkiniai²¹⁵. Tačiau juose nebuvo vidinės sistemos. Todėl jie laikytini inkorporavimo aktais. Aptarti teisės sisteminimo darbai leidžia išvelgti teisės sisteminimo siekio užuomazgas.

Taigi teisėkūrą LDK vykdė bajorų suvažiavimai, bajorų konfederacijos, pavietų seimeliai ir valdovo pareigūnai. Teisėkūros pcedūrose plačius įgaliojimus turėjo bajorai. LDK teritorijoje šalia visai Respublikai skirtų teisės aktų galiojo 1588 m. Statutas, LDK konstitucijos ir bajorų suvažiavimų nutarimai. Teisės sisteminimas vyko inkorporavimo ir kodifikavimo forma. Teisėkūros posistemei buvo būdingos tautos suvereniteto, valdžių padalijimo, priešingų interesų derinimo principų užuomazgos ir teisės sisteminimo siekio apraiškos.

6. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1791–1795 m.

6. 1. Centrinis lygmuo

Ketverių metų Seimas 1791 m. gegužės 3 d. priėmė ATR konstituciją, kuri atnešė reikšmingus pokyčius teisėkūroje. Tačiau reformoms užkirto kelią 1792 m. Targovicos konfederacija ir karas su Rusija. 1795 m. įvyko trečiasis ATR padalijimas²¹⁶.

Centriniame lygmenyje teisę kūrė Seimas, Karalius ir Įstatymų sargyba. Įstatymų leidžiamąją valdžią buvo Seimas, sudarytas iš Atstovų rūmų ir Senato. Atstovų rūmuose posėdžiavo 204 atstovai, išrinkti pavietų seimeliuose. Tarp jų buvo ir miestų įgaliotiniai²¹⁷. Rinkimus turėjo organizuoti rinkimų komisija – seimelio pirmininkas ir šeši asesoriai. Buvo garantuojamas balsavimo slaptumas. Tad gegužės 3 d. konstitucijoje

²¹¹ MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 58–59.

²¹² ZAKRZEWSKI, A. Prawa litewskiego lepszość i większa z zdrową polityką stosowność. Iš *Nil nisi veritas*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016, p. 235.

²¹³ MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013, p. 292.

²¹⁴ URUSZCZAK, W. In Polonia lex est rex. Niektóre cechy ustroju Rzeczypospolitej XVI–XVII w. Iš *Polska na tle Europy XVI–XVII w. Materiały pokonferencyjne*. Warszawa: In Plus Wydawnictwo i Reklama, 2007, p. 19.

²¹⁵ WISNER, H. Wielkie Księstwo Litewskie, Korona Polska, Rzeczpospolita. *Przegląd Historyczny*, 1976, nr. 67, p. 581.

²¹⁶ BUMBLAUSKAS, A., et al. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013, p. 91–97.

²¹⁷ VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.). Iš *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 21.

buvo labiau nei ankstesniais laikais išplėtotos rinkimų principo užuomazgos²¹⁸. Senatą sudarė vyskupai, vaivados, kaštelionai ir ministrai, iš viso – 132 asmenys²¹⁹. Literatūroje akcentuojama, kad Seimo statusas atspindi pakankamai daug parlamentarizmo principo apraiškų. Tautos atstovybės idėjos užuomazgos pasireiškia tuo, kad į Seimo sudėtį įtraukiami miestiečiai. Taip siekiama plėsti asmenų, dalyvaujančių viešajame valdyme, ratą. Kadangi Seimui priklausė įstatymų leidybos teisė, vadinasi jam skiriama ypatinga vieta valdžios institucijų sąrangoje. Be to, parlamentas galėjo įgyvendinti tam tikrą vykdomosios valdžios kontrolę, nes Įstatymų sargyba be Seimo sutikimo negalėjo priimti dalies sprendimų. Reikėtų pažymėti, kad Seimo nariui priklausė laisvo balsavimo teisė. Kita vertus, tai nereikšė didesnių bajorų atstovo statuto pokyčių, nes imperatyvaus mandato nepanaikinta²²⁰.

Vykdomoji valdžia priklausė Karaliui ir Įstatymų sargybai. Monarcho sostas tapo paveldimas. Įstatymų sargybai priklausė Karalius, primas, 5 ministrai, du sekretoriai ir – be balso teisės – Seimo maršalka bei pilnametis sosto įpėdinis²²¹. Vykdomosios valdžios funkcijas padeda atskleisti Valdymo įstatymo nuostatų tyrimas. Septintame straipsnyje pasakyta, kad vykdomoji valdžia negalės leisti įstatymų²²². Ši nuostata yra sistemiškai susijusi su tokia to paties straipsnio formuluote: „jai bus galima tik vesti laikinas derybas su užsieniečiais ir atlikti laikinus ir einamuosius, su krašto ramybe ir saugumu susijusius reikalus²²³“. Vadinasi Karaliaus ir Įstatymų sargybos funkcija buvo priimti teisės aktus, susijusius su einamųjų ATR reikalų tvarkymu. Pastebėtina, kad centrinėmis valdymo institucijomis taip pat buvo komisijos (ministerijos). Jų narius rinko Seimas²²⁴. Darbo autorius sutinka su mokslininkų nuomone, kad teisėkūros institucijų analizė leidžia identifikuoti valdžių padalijimo principo užuomazgas²²⁵, nes legislatyvinė valdžia buvo atskirta nuo vykdomosios, o jų bendradarbiavimas buvo ganėtinai detalai sureguliuotas.

Pokyčiai teisėkūros institucijų organizavime įvyko po Targovicos konfederacijos, kuri panaikino Ketverių metų Seimo reformas. Išorės agresorių iniciatyva buvo įkurta

---

²¹⁸ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 167.

²¹⁹ VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.). Iš *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 21.

²²⁰ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 167–169.

²²¹ VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.). Iš *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 21.

²²² Valdymo įstatymas (1791 m. gegužės 3 d. konstitucija). Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012, p. 61.

²²³ *ibid.*, p. 61.

²²⁴ URUSZCZAK, W. Ustawy okołokonstytucyjne Sejmu Wielkiego z 1791 i 1792 roku. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2013, nr. 6, p. 254–255.

²²⁵ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 163.

Nuolatinė taryba, turėjusi prižiūrėti ATR institucijų darbą. 1794 m. prasidėjo sukilimas prieš okupantus. Lietuvoje sukilėliai įsteigė Aukščiausiąją Tarybą, kuri gali būti traktuojama kaip laikinoji vyriausybė. Be to, buvo įkurtos deputacijos, turinčios rūpintis saugumu, išdo ir teisėtvarkos reikalais²²⁶. Darbo autoriaus manymu, įsteigtos institucijos iliustruoja tautos suvereniteto principo užuomazgas, nes pilietinės bendruomenės nariai pasipriešino svetimam valdymui ir patys įsitraukė į viešojo valdymo procesą. Tačiau po 1795 m. padalijimo ATR teisėkūros institucijų veikla buvo nutraukta²²⁷.

Toliau reikėtų pažvelgti į teisėkūros procedūras. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė priklausė Karaliui ir Įstatymų sargybai. Įstatymų projektai turėjo būti svarstomi Atstovų rūmuose, o vėliau – Senate. Sprendimai buvo priimami balsų dauguma. Pastebėtina, kad miestiečiai galėjo balsuoti tik dėl klausimų, susijusių su miestais. Monarchas ir Senatas turėjo atidedamojo veto teisę. Įstatymus priimdavo Seimas, o valdovas juos paskelbdavo²²⁸. Paties Karaliaus priimti teisės aktai turėjo būti kontrasignuoti ministro²²⁹. Tuo tarpu Įstatymų sargybos teisės aktus turėjo pasirašyti Karalius²³⁰. Darbo autoriaus nuomone, kitų teisėkūros institucijų procedūros nebuvo aiškiai sureguliuotos.

Kitas klausimas, kurį svarbu aptarti, yra teisės šaltiniai. Pažymėtina, kad 1791 m. konstitucija buvo sudaryta iš 7 teisės aktų, skirtų visai ATR. Valdymo įstatymas įtvirtino tam tikras piliečių teises ir reguliavo valdžios vykdymo santykius. Seimo deklaracijos paskirtis buvo apibrėžti konstitucijos išgaliojimo tvarką. Miestų įstatymas reguliavo socialinius santykius, susijusius su gyvenimu mieste, o Seimelių įstatymas – santykius, susijusius su seimelių darbu. Pagrindinės pilietinės tautos narių teisės buvo įtvirtintos Kardinalinių teisių įstatyme. Kita sudėtinė konstitucijos dalis – Abiejų Tautų Tarpusavio įsipareigojimas. Jis patvirtino, kad ATR veiks Liublino unijos pagrindu. Galiausiai reikėtų paminėti *pacta conventa*. Ten buvo nustatytos Karaliaus pareigos²³¹.

Teisės sisteminimo kontekste svarbu yra atkreipti dėmesį į tokią Valdymo įstatymo formuluotę: „Įsakome seimo paskirtiems asmenims surašyti naują civilinių ir kriminalinių

---

²²⁶ VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.). Iš *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 22–23.

²²⁷ *ibid.*, p. 23.

²²⁸ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 166–169.

²²⁹ MACHOVENKO, J. The Constitution of the Commonwealth of Two Nations of 1791. Iš *Lithuanian Constitutionalism. The Past and the Present*. Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2017, p. 53.

²³⁰ VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.). Iš *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008, p. 21.

²³¹ MACHOVENKO, J. The Constitution of the Commonwealth of Two Nations of 1791. Iš *Lithuanian Constitutionalism. The Past and the Present*. Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2017, p. 43–47.

įstatymų kodeksą²³². Ji leidžia konstatuoti, kad konstituciniu lygmeniu buvo patvirtintas teisės sisteminimo siekis. Tačiau kilę išorės pavojai neleido atlikti kodifikavimo darbų.

Taigi 1791–1795 m. teisėkūrą centriniame lygmenyje vykdė Seimas, Karalius, Įstatymų sargyba, komisijos, Aukščiausioji Taryba ir deputacijos. Teisėkūros procedūrose dalyvavo bajorai, miestiečiai ir valdovas. Pagrindiniu teisės šaltiniu buvo sudėtinė 1791 m. konstitucija. Teisės kodifikavimo darbus nuspręsta vykdyti, bet tam sutrukdė okupacija. Teisėkūroje galima išvelgti tautos suvereniteto, valdžių padalijimo, rinkimų, ir parlamentarizmo principų bei teisės sisteminimo siekio užuomazgų.

6. 2. Vietinis lygmuo

Nagrinėjamu laikotarpiu vaivadijose ir pavietuose buvo sudarytos naujos institucijos – civilinės-karinės tvarkos komisijos. Jų nariais buvo komisarai, renkami pavietų seimeliuose. Be to, komisijoms priklausė senatoriai, pavietų maršalkos, pakamariai, pilių seniūnai ir karūžai. Komisijų funkcija – užtikrinti saugumą, viešąją tvarką ir rūpintis ekonominiais reikalais²³³. Pavietuose bajorai rinkosi į priešseiminius, poseiminius, teisminius ir ūkinius seimelius. Priešseiminių ir poseiminių seimelių funkcijos išliko tokios, kaip ir ankstesniais laikais²³⁴. Teisminiuose seimeliuose buvo renkami Vyriausiojo tribunolo nariai²³⁵. Tad teisėkūros jie nevykdė. Tuo tarpu ūkiniai seimeliai buvo teisėkūros subjektais, nes jie priimdavo sprendimus, liečiančius lokalius reikalus²³⁶. Remiantis 1791 m. konstitucija miestams buvo grąžinama savivalda pagal Magdeburgo teisę. Miestai buvo suskirstyti į rajonus. Miestą valdė magistratas, susidėjęs iš prezidento, viceprezidento ir tarėjų. Rajonuose buvo vaitai. Miesto pareigūnus rinko miestiečių susirinkimas²³⁷. Darbo autorius laikosi pozicijos, kad vietinių institucijų, atsiradusių Ketverių metų Seimo reformų pagrindu, funkcionavimas atspindi valdžių padalijimo principo užuomazgų egzistavimą, nes buvo siekiama viešosios valdžios įgaliojimus vykdyti ne tik centriniame, bet ir vietiniame lygmenyje. Tačiau vietos savivaldos sėkmingas funkcionavimas tęsėsi neilgai, nes okupacija užkirto kelią nuosekliai jos raidai.

---

²³² Valdymo įstatymas (1791 m. gegužės 3 d. konstitucija). Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012, p. 64.

²³³ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 49–50.

²³⁴ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 166–167.

²³⁵ ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000, p. 170.

²³⁶ *ibid.*, p. 178.

²³⁷ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 199.

Pažymėtina, kad vietinių teisėkūros institucijų sprendimų priėmimo procedūrose reikšmingų pokyčių aptariamam laikotarpiu neįvyko. Čia galima paminėti tik tai, kad buvo modifikuotas sprendimus priimančių asmenų ratas, nes bežemiai bajorai neteko teisės dalyvauti seimeliuose. Be to, buvo patvirtintas liberum veto atsisakymas²³⁸.

Toliau reikėtų pažvelgti į vietiniam lygmeniui būdingus teisės šaltinius. Civilinės-karinės komisijos priimdavo sprendimus²³⁹, o miestų valdžios institucijos – potvarkius²⁴⁰. Pabrėžtina, kad sukurta teisė nebuvo sisteminama.

Vietiniame lygmenyje teisę kūrė civilinės–karinės komisijos, seimeliai ir miesto magistratas. Teisėkūros procedūrų srityje esminių pokyčių neįvyko. Teisėkūros rezultatu buvo komisijų sprendimai ir miesto valdžios institucijų potvarkiai. Teisės sisteminimas nevyko. Teisėkūros reguliavime atspindėjo valdžių padalijimo principo užuomazgos.

---

²³⁸ VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 151.

²³⁹ MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999, p. 50.

²⁴⁰ Mūsų karališkieji laisvieji miestai Respublikos valstybėse. Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012, p. 72.

IŠVADOS

1. Teisinės sistemos teisėkūros posistemė apima teisėkūros subjektus, teisėkūros procedūras, teisės šaltinius ir teisės normų sisteminimą. Atskleisti šių elementų kokybinius pokyčius istoriniame kontekste padeda teisėkūros standartų užuomazgų identifikavimas. Teisėkūros standartai jungia konstitucinį principą, priešingų interesų derinimo principą ir siekį sisteminti teisę.
2. 1240–1795 m. centriniais Lietuvos teisėkūros subjektais buvo visuomenė, valdovas, Ponų taryba, Įstatymų sargyba, Seimas, bajorų konfederacijos ir bajorų suvažiavimai. Vietiniame lygmenyje teisę kūrė valdovo pareigūnai ir savavaldės gyventojų korporacijos.
3. Nagrinėjamu laikotarpiu buvo taikomos įvairios teisėkūros procedūros. Paprotinės teisės normos formavosi praktikoje. Rašytinių teisės aktų leidimo procese dalyvavo Lietuvos valdovas ir bajorai. Nuo 1791 m. įgaliojimus šioje srityje gauna ir miestiečių atstovai. Vietiniame lygmenyje funkcionavusių savavaldžių korporacijų teisėkūros procedūrose turėjo teisę dalyvauti jų nariai.
4. 1240–1795 m. pagrindiniais teisės šaltiniais buvo teisinis paprotys, viešoji norminė sutartis, teismo precedentas ir norminis teisės aktas. Jie galiojo tiek centriniam, tiek vietiniam lygmenyje. Atskirais laikotarpiais šie teisės šaltiniai turėjo nevienodą reikšmę.
5. Tiriamu laikotarpiu teisės sisteminimo praktikoje vyravo kompiliavimas. Nuo XVI a. pradedami teisės kodifikavimo darbai. Vietos lygmenyje sukurta teisė nebuvo nuosekliai sisteminama.
6. 1240–1795 m. Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemėi buvo būdingos tokių teisėkūros standartų kaip konstitucinis principas, priešingų interesų derinimo principas ir teisės sisteminimo siekis užuomazgos. Skirtingais laikotarpiais šių teisėkūros standartų užuomazgos pasireiškėdavo nevienodai.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai:

- 1) Didžiojo kunigaikščio Aleksandro žemės privilegija (1492 m.). Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012.
- 2) Iš Antrojo Lietuvos Statuto. 1566 m. kovo mėn 11 d. Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012.
- 3) Henriko artikulai – karaliaus prisiekti straipsniai dėl karaliaus padėties ir valstybės santvarkos (1573 m. gegužės 20 d.). Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012.
- 4) Lietuvos ir Lenkijos (Liublino) unijos akto ištraukos. 1569 m. rugpjūčio mėn. 24 d. Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012.
- 5) Valdymo įstatymas (1791 m. gegužės 3 d. konstitucija). Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012.
- 6) Mūsų karališkieji laisvieji miestai Respublikos valstybėse. Iš *Lietuvos teisės istorijos chrestomatija*. Sudarytojai R. Gelumauskienė ir G. Šapoka. Vilnius: Justitia, 2012.

Specialioji literatūra:

- 7) ANDRIULIS, V., *et al.* *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, 2002.
- 8) ARLAUSKAS, S.; ir ŠENAVIČIUS, A. Teisės normų galiojimas, efektyvumas ir demokratinė teisėkūra. Iš *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
- 9) BARDACH, J. Związek Polski z Litwą. Iš *Polska w epoce Odrodzenia – państwo-społeczeństwo-kultura*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1986.
- 10) BEINORAVIČIUS, D. Įstatymų sisteminimas – įstatymų leidybos kokybės tendencija. Iš *Parlamentas ir valstybinės valdžios institucijų sąranga*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
- 11) BUMBLAUSKAS, A., *et al.* *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

- 12) BURBA, D., *et al.* „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės parlamentarų (XV–XVIII a.) biografinis žodynas“: problemos iškelimas. *Parlamento studijos*, 2004, nr. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Ragauskas.htm>.
- 13) DAUGIRDAITĖ-SRUOGIENĖ, V. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vyturys, 1990.
- 14) GALGINAITIS, J. Teisinė sistema ir jos pagrindinės sistemos kaip lyginamosios teisėtyros objektas. *Teisė*, 2002, t. 44.
- 15) GRIŠKEVIČ, L.; ir MACHOVENKO, J. Bendravalstybinės LDK privilegijos kaip Lietuvos konstituciniai aktai. *Teisė*, 2014, t. 93.
- 16) GUDAVIČIUS, E. *Lietuvos istorija. Nuo seniausių laikų iki 1569 metų. I tomas*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1999.
- 17) JABLONSKIS, K. *Istorija ir jos šaltiniai*. Vilnius: Mokslas, 1979.
- 18) KIAUPA, Z.; KIAUPIENĖ, J.; ir KUNCEVIČIUS, A. *Lietuvos istorija iki 1795 m.* Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 2000.
- 19) LANKAUSKAS, M. Teisės aktų kodifikavimo prielaidos Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2011, nr. 4 (74).
- 20) MACHOVENKO, J. Aristokratinei valstybei alternatyvių junginių teisės vaidmuo įgyvendinant teisinės valstybės doktriną Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje. *Jurisprudencija*, 2010, t. 121 (3).
- 21) MACHOVENKO, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000.
- 22) MACHOVENKO, J. Modernieji valstybės konstituciniai pamatai bendravalstybinėse LDK privilegijose. *Teisė*, 2015, t. 94.
- 23) MACHOVENKO, J. *Nelietuviškų žemių teisinė padėtis Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (XIV–XVIII a.)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1999.
- 24) MACHOVENKO, J. *Teisės istorija*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2013.
- 25) MACHOVENKO, J. The Constitution of the Commonwealth of Two Nations of 1791. Iš *Lithuanian Constitutionalism. The Past and the Present*. Vilnius: Constitutional Court of the Republic of Lithuania, 2017.
- 26) PETRAUSKAS, R. Ankstyvosios valstybinės struktūros Lietuvoje XIII amžiuje–XV amžiaus pradžioje. *Lietuvos istorijos studijos*, 2005, nr. 16.
- 27) PETRAUSKAS, R. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Seimo ištakos: didžiojo kunigaikščio taryba ir bajorų suvažiavimai XIV–XV a. *Parlamento studijos*, 2005, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. sausio 7 d.]. Prieiga per internetą <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr3/Istorija_Petrauksas.htm> .

- 28) POLECHOW, S. Przywileje dzielnicowe Wielkiego Księstwa Litewskiego. Stan i perspektywy badań. *Czasopismo prawno-historyczne*, 2014, t. LXVI.
- 29) SINKEVIČIUS, V. *Lietuvos parlamento teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
- 30) ŠAPOKA, A. *Lietuvos istorija*. Kaunas: Šviesa, 1938.
- 31) ŠENAVIČIUS, A. Ikirikščioniškos Lietuvos visuomenės teisės bruožai. *Istorija*, 2002, nr. 52.
- 32) ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos teisinės kultūros ištakos. Iš *Teisės raida: retrospektyva ir perspektyva*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
- 33) ŠENAVIČIUS, A. Lietuvos valstybės teisės tradicijos raida XIV a. pabaigoje–XVI a. viduryje. *Istorija*, 2002, nr. 53.
- 34) ŠLAPKAUSKAS, V. Sociologinė pagalba šiuolaikinės visuomenės teisėkūros subjektui. Iš *Teoriniai teisėkūros pagrindai ir problemos*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.
- 35) URUSZCZAK, W. In Polonia lex est rex. Niektóre cechy ustroju Rzeczypospolitej XVI–XVII w. Iš *Polska na tle Europy XVI–XVII w. Materiały pokonferencyjne*. Warszawa: In Plus Wydawnictwo i Reklama, 2007.
- 36) URUSZCZAK, W. Ustawy okołokonstytucyjne Sejmu Wielkiego z 1791 i 1792 roku. *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa*, 2013, nr. 6.
- 37) VAIČAITIS, V. A. Šiuolaikinio konstitucionalizmo samprata. *Teisė*, 2017, t. 104.
- 38) VAIČAITIS, V. A., et al. *Lietuvos konstitucionalizmo istorija. Istorinė Lietuvos konstitucija: 1387–1566–1791–1918–1990*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016.
- 39) VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija nuo XVI amžiaus antrosios pusės iki XVIII amžiaus pabaigos*. Vilnius: Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija, 1974.
- 40) VASILIAUSKAS, A. Valdymo sistemos bruožai (XVI a. vid. – XVIII a. vid.). Iš *Lietuvos vidaus reikalų istorija*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2008.
- 41) WISNER, H. Wielkie Księstwo Litewskie, Korona Polska, Rzeczpospolita. *Przegląd Historyczny*, 1976, nr. 67.
- 42) ZAKRZEWSKI, A. Prawa litewskiego lepszość i większa z zdrową polityką stosowność. Iš *Nil nisi veritas*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2016.

- 43) ZAKRZEWSKI, A. *Sejmiki Wielkiego Księstwa Litewskiego XVI–XVIII w. Ustrój i funkcjonowanie: sejmik trocki*. Warszawa: Liber, 2000.
- 44) ZAKRZEWSKI, A. Statuty w kulturze prawnej Wielkiego Księstwa Litewskiego. Iš *Pirmasis Lietuvos Statutas ir Epoque*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.

SANTRAUKA (lietuvių kalba)

Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1240–1795 m.

Šiame darbe analizuojama Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemė 1240–1795 m. Todėl tiriami teisėkūros subjektai, teisėkūros procedūros, teisės šaltiniai ir teisės sisteminimas. Darbe atsižvelgiama į šių elementų specifiką centriniame ir vietiniame lygmenyje. Teisėkūros posistemės raidos dėsningumai aptariami teisėkūros standartų kontekste. Šie standartai apima konstitucinį principą, priešingų interesų derinimo principą ir siekį sisteminti teisę. Teisėkūros standartų užuomazgų egzistavimo nustatymas konkrečiu istoriniu laikotarpiu padeda suprasti pokyčių teisėkūroje kokybę. Darbe analizuojamas laikotarpis suskirstomas į penkis etapus. Darbo autoriaus manymu, atliktas tyrimas leidžia teigti, kad 1240–1795 m. svarbiausiais teisėkūros subjektais buvo visuomenė, valdovas, Ponų taryba, Įstatymų sargyba, Seimas bei bajorų konfederacijos ir suvažiavimai. Pažymėtina, kad teisę kūrė ir vietinės savavaldžios korporacijos. Teisėkūros procedūrose plačiausi įgaliojimai priklausė valdovui ir bajorams. Tačiau vietos lygmeniu veikiančiose korporacijose teisės kūrimo procese galėjo dalyvauti jų nariai. Aptariamam laikotarpiu pagrindiniais teisės šaltiniais buvo teisinis paprotys, viešoji norminė sutartis, teismo precedentas ir norminis teisės aktas. Pažymėtina, kad skirtingais istoriniais etapais jų reikšmė visuomenėje buvo nevienoda. Teisės sisteminimas buvo vykdomas įvairiais būdais. Iki 1529 m. vyravo kompiliavimas, o vėliau prasidėjo teisės kodifikavimo darbai. Tuo tarpu vietos lygmenyje reikšmingi teisės sisteminimo darbai nevyko. Atlikta analizė leidžia teigti, kad Lietuvos teisinės sistemos teisėkūros posistemės bruožai atspindi tam tikras teisėkūros standartų užuomazgas.

SUMMARY (anglų kalba)

The Subsystem of Legislation of Lithuanian Legal System in 1240–1795

This research aims to analyze the legislation subsystem of Lithuanian legal system in 1240–1795. The author focuses on subjects of legislation, legislative procedures, sources of law and a systematization of law, which existed on both central and local level. The development of the legislation subsystem is viewed through the prism of the legislative standards. The standards include a constitutional principle, a principle of coordination of conflicting interests and an aim to have a systemized law. The identification of some features of the standards helps to understand the quality of changes, which happened in the legislation subsystem. In order to analyze the chosen historical period the author separates it into five shorter periods. The conducted research shows that in 1240–1795 the law was created by the society, the sovereign, the Council of Lords, the Guardianship of the Laws, the Parliament, confederations of boyars and conventions of boyars. Legislation was also conducted by self-governed communities. It is worth noticing that the monarch and boyars possessed wide competence in legislative procedures. On the local level a common feature of legislative procedures was a participation of a community. The main sources of law included a legal custom, a public normative contract, a legal precedent and a normative legal act. The systematization of law was conducted in different ways. Until 1529 the main form of systematization was compilation. In 1529 codification was introduced. However, on the local level there were no significant efforts to systemize the law. The results of the research suggest that certain features of the legislative standards were inherent in the subsystem of legislation of Lithuanian legal system in 1240–1795.